

Hof van Tweekkelo

Cultuurhistorische verkenning
Nieuw landgoed aan de Haimersweg te Tweekkelo

Res nova Monumenten
www.resnovamonumenten.nl

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
1.1	Opmaat	4
1.2	Opbouw van het rapport	4
1.3	Bronnen en opname	5
1.4	Productie en regie	5
1.5	Samenvatting vooraf	5
2	Beschrijvende analyse	7
2.1	Ligging projectgebied	7
2.2	Beschrijving gebied: landschap	8
2.3	Beschrijving bebouwing	20
2.4	Beschrijving elementen	31
3	Verhaal van de plek	33
3.1	Opmaat	33
3.2	Het hoeven- en kampenlandschap	33
3.3	De marke en de oudste boerderijen	34
3.4	Projectgebied op oude kaarten	35
3.4.1	Kadastrale minuutkaart van 1811-1830	35
3.4.2	Situatie rond 1900	39
3.4.3	Interbellum	43
3.4.4	Jaren vijftig	46
3.4.5	Jaren zeventig	47
3.4.6	1977 tot heden	48

Colofon, disclaimer en lay-outwijzer

Colofon:

Opdrachtgever: PSE Vorden
Repro's: PSE Vorden, Res nova Monumenten
© 2019 Res nova Monumenten

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd of openbaar worden gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij digitaal of op papier, zonder voorafgaande toestemming van de opdrachtgever, en in overleg met Res nova Monumenten.

In het geval van publicatie, geheel of gedeeltelijk, van dit als intern rapport bedoeld document, kan het noodzakelijk zijn om auteursrechten, copyright, publicatierechten en/of andere rechten te regelen met Res nova Monumenten of derde partijen.

Disclaimer:

Het onderzoek van Res nova Monumenten heeft een onafhankelijk en pragmatisch karakter en is niet bedoeld voor wetenschappelijke doeleinden, maar voor besluitvormingsprocessen in het kader van beheer, behouden en ontwikkeling. Ieder onderzoek steunt wel op wetenschappelijke analyse en synthese en leidt vaak tot verrassende vondsten. De conclusies en aanbevelingen dragen het karakter van een advies, voor de opvolging waarvan Res nova Monumenten geen verantwoordelijkheid draagt.

Status rapport:

Dit rapport – versie 05-09-2019 – is definitief.

Afbeelding omslag:

Luchtfoto met contour van het projectgebied 'Hof van Tweekelo'.
Op de achtergrond een uitsnede van de topografische kaart van 1898.

3.5	Dateringskaarten	49
4	Ruimtelijke waardenkaart	51
5	Aanbevelingen	55
6	Bronnen	58

1 Inleiding

1.1 Opmaat

Opdrachtschrijving

Gelegen tussen Enschede en Hengelo ligt het eeuwenoude buurtschap Tweekelo. Het gebied dat ruwweg tussen de Haimersweg, Tweekelerweg, Bruninksweg, Grote Veldweg en Tweekelerveldweg is gelegen, is eigendom van de familie Roerink, eigenaar en oprichter van de aan de Bruninksweg gelegen Zuivelhoeve.

De familie Roerink heeft de intentie om binnen de contouren van de planlocatie en nieuw landgoed te stichten. Een gedeelte van dit gebied, namelijk de erve De Haimer met de bijbehorende landerijen, is al als NSW landgoed aangemerkt.

De intentie is om binnen het nieuwe landgoed, dat de naam Hof van Tweekelo zal dragen, enkele woonmogelijkheden voor familieleden te realiseren en de natuur- en landschapswaarden van het gebied te versterken. Binnen de contour van dit nieuwe landgoed ligt een tweetal historische erven: De Haimer en Het Elkeman. Laatstgenoemde wordt momenteel gerestaureerd en verbouwd. Naast deze twee erven is er nog een tweetal bebouwde locaties. In de zuidwest hoek bevindt zich een grote stal (deel uitmakende van een bebouwingscluster dat buiten de contour van het betreffende gebied valt) en in de noordwest

hoek bevindt zich een naoorlogs woonhuis. De intentie is om de bestaande bebouwing grotendeels te ruimen, waarbij de historisch waardevolle panden blijven behouden (de boerderij Het Elkeman en de schuur/noodkerk van De Haimer), en enkele nieuwe volumes te realiseren. Hierbij is de insteek dat er meer rood verdwijnt dan er terugkomt en dat de nieuwbouw wordt gerealiseerd in een bij de omgeving passende typologie en esthetica.

Het plangebied strekt zich over de gemeentegrens van Enschede en Hengelo. Vanwege de beoogde ontwikkeling wensen de gemeenten dat er inzicht komen in de cultuurhistorische waarden die in het gebied aanwezig zijn. Doel van het onderzoek is om een onafhankelijke waardenkaart op te voeren op basis waarvan de voorgestelde plannen getoetst kunnen worden. Tevens kunnen de bevindingen van het rapport als inspiratiebron dienen voor de uitwerking of verfijning van de plannen.

1.2 Opbouw van het rapport

In het rapport worden de volgende onderdelen behandeld:

- Beschrijvende analyse (hoofdstuk 2)
- Verhaal van de plek (hoofdstuk 3)
- Ruimtelijke waardenkaart (hoofdstuk 4)
- Aanbevelingen (hoofdstuk 5)
- Bronnenlijst (hoofdstuk 6).

Beschrijvende analyse — In hoofdstuk 2 worden de karakteristieke aspecten waaruit het landschap is opgebouwd, omschreven en in een cultuurhistorisch kader geplaatst.

Verhaal van de plek — Hoofdstuk 3 kan worden beschouwd als een beknopte zoektocht naar het 'verhaal van de plek', oftewel de 'genius loci'. Het betreft een beschrijving van de ontwikkelingsgeschiedenis, die aan de hand van historisch kaart- en beeldmateriaal inzichtelijk wordt gemaakt.

Ruimtelijke waardering— Hoofdstuk 4 vormt de basis voor de beoordeling van toekomstige werkzaamheden aan het pand. Het geeft in woord en beeld (waardenkaart) inzicht in de elementen en aspecten die het behouden en/of versterken waard zijn.

Aanbevelingen — In hoofdstuk 5 wordt aan de hand van de bevindingen van het onderzoek een aantal aanbevelingen gedaan met betrekking tot zowel de ontwikkeling van het landschap als de bouw van een nieuw volume.

Bronnenlijst — Het rapport eindigt met een overzicht van de gebruikte literatuur, archiefstukken, beeldmateriaal en websites.

1.3 Bronnen en opname

Op 14 juni 2019 heeft een opname ter plaatse plaatsgevonden. Voor het bureauonderzoek is gebruik gemaakt van diverse websites en literatuur (zie bronnenlijst, hoofdstuk 5). Er heeft geen archiefonderzoek plaatsgevonden.

1.4 Productie en regie

Dit rapport is van de hand van drs Don Rackham. Het is collegiaal getoetst door drs Margreeth Bangert.

1.5 Samenvatting vooraf

In deze paragraaf wordt in het kort ingegaan op de karakteristiek van het Hof te Tweekelo. In hoofdstuk 4 is een ruimtelijke waardenkaart en een uitgebreid overzicht van de waardevolle ruimtelijke structuren, bebouwing en elementen opgenomen.

Het nieuwe landgoed Hof van Tweekelo bevindt zich op de grens van de middeleeuwse landbouwgronden en de voormalige woeste gronden van de marke. Binnen de contour van het nieuwe landgoed zijn deze landschappelijke karakteristieken naast elkaar aanwezig: kampen en licht meanderende (historische) houtwallen in het oosten en een rechtlijnige verkaveling (en rechtlijnige wallen) in het westen. Landschappelijk

Hof van Tweekelo

Cultuurhistorische verkenning nieuw landgoed

5-september-2019

gezien is hierdoor sprake van een bijzonder geheel dat de ontwikkelingsgeschiedenis van dit gebied duidelijk beleefbaar maakt.

Binnen het projectgebied bevindt zich een tweetal tot de Middeleeuwen terug te voeren boerenhoven, de Haimer en het Elkeman. Grenzend aan het nieuwe landgoed ligt ten noorden het, ook tot de middeleeuwen te herleiden, Brunink. Deze hof is eveneens eigendom van de familie Roerink. Met name bij het Brunink en het Elkeman is nog sprake van een ensemble historisch waardevolle gebouwen. Kenmerkend hierbij is dat de voorhuizen op de agrarische gronden zijn georiënteerd (en niet op de weg). Beide boerderijcomplexen kenmerken zich in de huidige verschijningsvorm als rijk-gedetailleerde volumes uit de late negentiende eeuw (evenals een groot aantal in de nabijheid gelegen boerderijcomplexen).

Bij de Haimer is de oorspronkelijke boerderij verdwenen. Uit de bronnen blijkt dat de Haimer van oorsprong een zeer welvarende boerderij is geweest en als enige boerderij in Tweekelo in de hoogste klasse wat betreft vermogensbelastingheffing werd aangeslagen. De nog aanwezige zeventiende-eeuwse schuur, die als schuilkerk heeft gediend, is als rijksmonument aangewezen. Hieromheen is in de loop van de twintigste eeuw een aantal volumes opgericht (en meerdere malen herbouwd/uitgebreid). Hoewel de bebouwing op een voor Twente karakteristieke wijze willekeurig op het erf zijn geplaatst, is er geen sprake meer van een historisch waardevol boerenerf: oriëntatie van de huidige

boerderij op de straat; twee, zich als woonhuis presenterende volumes, elk met een eigen toegang en beide fysiek van elkaar gescheiden. De volumes *an sich* hebben, met uitzondering van de schuur, een lage bouw- en architectuurhistorische waarde.

Een karakteristiek element binnen het gebied vormt de bakstenen brug over de Elsbeek. Dit bruggetje vormt het enige fysieke relict van een spoorlijn (1884-1942) die over het westelijke deel van het nieuwe landgoed liep. In de afgelopen jaren is een deel van dit tracé door de eigenaar weer inzichtelijk gemaakt.

2 Beschrijvende analyse

2.1 Ligging projectgebied

Het projectgebied is gelegen in het buurtschap Tweekelo. Tweekelo vormt samen met Driene het zogenaamde 'Middengebied' tussen Enschede en Hengelo.¹ Het gebied is ingesloten in het stedelijk weefsel. Ten noordoosten wordt het begrensd door het Twentekanaal, ten zuidwesten door de A35. Vanuit het zuidoosten en noordwesten zijn de bedrijven- en industrieterreinen in de periferie van de steden steeds meer naar 'binnen' toe opgeschoven. In de huidige situatie vormt het Middengebied een bijzondere groene enclave in een sterk verstedelijkt gebied.

Het gebied rondom Tweekelo wordt gekenmerkt door de kleinschaligheid van het landschap. We zien een lappendeken aan kavels met grillige contouren, omzoomd door houtwallen. Verspreid over het landschap liggen kleine clusters gebouwen. Het merendeel hiervan bestaat uit boerderijen. Daarnaast is sprake van enkele buitenplaatsen, zoals het Stroot (grote buitenplaats) en de op een steenworp afstand van Haimersweg 225 gelegen interbellumvilla Haimersweg 238. Deze gebouwen sluiten aan op

de buitenplaatstraditie die zo kenmerkend is voor de regio en onlosmakelijk verbonden is met de regionale (textiel)industrie.

Afb. 1 Luchtfoto van Tweekelo. Het beoogde nieuwe landgoed 'Hof van Tweekelo', is rood omcirkeld.

In het hart van het Middengebied ligt het beoogde nieuwe landgoed 'Hof van Tweekelo'. Het landgoed omvat een groot gedeelte van het gebied tussen de Haimersweg, Tweekelerweg, Bruninksweg, Grote Veldweg en Tweekelerveldweg. Het boerenerf in de zuidoosthoek, inclusief een nu als weiland gebruikt kavel (voormalige kamp), valt buiten het gebied. Aan de noordzijde is het complex van de Zuivelhoeve buiten de contour gehouden. In

¹ Top, M. van den (Alterra), et al. *Een structuurvisie voor het Middengebied Enschede Hengelo. Landschappelijk startkapitaal van de netwerkstad*, Wageningen 2002.

de zuidwest hoek tot slot is, met uitzondering van een schuur, het boerenerf aan de Grote Veldweg niet opgenomen. Daarnaast hoort het grote akkerperceel aan de Grote Veldweg niet tot het projectgebied.

Naast het primaire gebied, waarbinnen de historische boerenerven De Haimer en Het Elkeman zijn gelegen, maakt een drietal gebieden aan de overzijde van de Tweekelerveldweg, de Grote Weg en de Bruninksweg deel uit van het nieuwe landgoed.

Afb. 2 Luchtfoto met daarop in rood het nieuwe landgoed Hof van Tweekelo aangeduid.

2.2 Beschrijving gebied: landschap

In deze paragraaf wordt in het kort de huidige situatie omschreven. In hoofdstuk 3 wordt de ontwikkelingsgeschiedenis van het gebied behandeld. Hieruit komt ook voort uit welke periode de nu aanwezige elementen en structuren te dateren zijn. Op basis van de omschrijving in deze paragraaf en hoofdstuk 3 wordt de ruimtelijke waardenkaart opgesteld.

Agrarisch gebied — Het projectgebied is momenteel grotendeels in gebruik als weiland. Een uitzondering hierop is een groot L-vormig jong bos. Dit bos is ongeveer een decennium geleden aangelegd in de oksel van een tweetal houtwallen. Deze aanleg maakt deel uit van de ontwikkeling van het NSW-landgoed De Haimer.

Essen en kampen — Wat meteen opvalt is het niveauverschil in het landschap. Dit is kenmerkend voor het Twentse landschap. Tweekelo had van oorsprong drie grote, gezamenlijke essen, te weten de Grote Es, Lutje Es en Tweekeler Es. Hieromheen lag een groot aantal eenmansessen of kampen. Binnen de contour van het projectgebied is een tweetal percelen zichtbaar (en één pal ernaast) die de karakteristieke bolvormige opzet vertonen die kenmerkend is voor het ten behoeve van de landbouw met pluggen ophogen van het terrein. Kijkende naar de omvang van deze terreinen, lijken we hier te maken hebben met kampen. Dit waren, in tegenstelling tot de essen, landbouwgronden die werden

Hof van Tweekelo

Cultuurhistorische verkenning nieuw landgoed

5-september-2019

gebruikt door één of een klein aantal boeren. De kampen zijn fysiek van elkaar gescheiden door houtwallen en greppels.

De kampen bevinden zich:

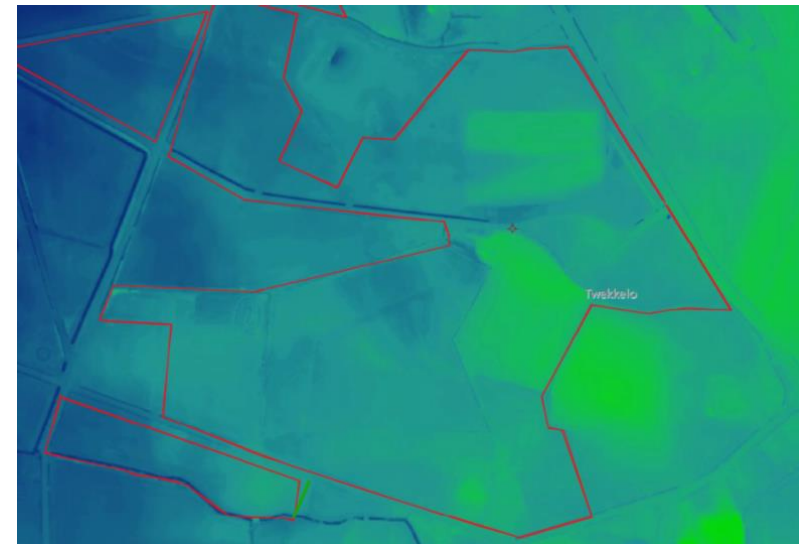
- meteen ten zuidoosten van het projectgebied.
- ten zuidwesten van Het Elkeman.
- in de noordoost hoek, ten oosten van de erve Brunink.

Afb. 3 In rood, de in het landschap herkenbare kampenstructuur.

Het net buiten het projectgebied gelegen kamp is de hoogste, en daarmee ook de oudste kamp. Als we kijken op de Actuele hoogtekaart, dan zien we dat het verschil tussen deze kamp en het

direct omliggende gebied circa 1,5 meter is (op hoogste punt 25,45 meter boven NAP). Bij de twee andere kampen ligt het hoogste punt op circa 25,15 meter (aangrenzend) en 24,8 meter (noordzijde).

Afb. 4 Actuele hoogtekaart. Op deze kaart is het reliëf van de drie kampen duidelijk herkenbaar.

Bron: www.ahn.nl

Afb. 5 De bolvormige opzet van het landschap en het niveauverschil tussen de kavels. Foto genomen op de begrenzing tussen de twee zuidoostelijke kampen. Op de achtergrond Tweekelerweg 360.

Afb. 6 Hoogteverschil in percelen. Rechts ligt enkele decimeters hoger en wordt gescheiden door een greppel.

Heideontginningen aan westzijde — Aan het eind van de negentiende eeuw en het begin van de twintigste eeuw worden de heidegebieden die rondom de essen zijn gelegen, geleidelijk aan ontgonnen. De directe aanleiding hiervoor is de deling en privatisering van de oude marke.²

De marken waren van oorsprong van groot belang bij de ontginning van het landschap. Binnen de landbouwcultuur van de essen speelden de 'woeste' gronden een essentiële rol. Vanwege deze afhankelijkheid ontstonden de zogenaamde marken. Deze rechts- en organisatievorm dateert uit de Hoge Middeleeuwen (11^e-14^e eeuw) en was met name ingesteld om te zorgen dat de woeste gronden als cultuurgrond in gebruik werden genomen. De marken waren aaneengesloten gebieden van niet in cultuur gebrachte woeste grond die gezamenlijk werden beheerd. Iedere bewoner kreeg daarbij een aantal waardelen toegedeeld. Het aantal waardelen gaf aan in welke mate men aanspraak kon maken op de gemeenschappelijke bezittingen. De marken waren van groot belang voor de landbouwgronden vanwege de heideplaggen en de mest van de daar gehouden schapen.

² Informatie over de marke afkomstig van: www.wikipedia.com;
Beeldkwaliteitplan Buitengebied, gemeente Hengelo, 2010;
<http://www.tweekelo.nl/historie/geschiedenis.html>.

De macht van de boermarken kwam in het nauw door de Bataafse Revolutie in 1795 en werd door invoering van nieuwe Staatsregelingen in 1801, 1805 en 1806 steeds meer beperkt. Koning Willem I stimuleerde de scheiding (verdeling) van de markegronden, door wettelijk vast te leggen dat één waardehouder een scheiding van de gehele boermarke kon eisen. Met de Markewetten van 1847 en 1886 werden alle gronden naar hoeveelheid waardelen juridisch verdeeld onder de waardehouders. In Tweekelo gebeurde dit in 1866-1867.

Het duurde nog even voordat de heidegronden op grote schaal werden ontgonnen. De belangrijkste factor voor het uitbreiden van het landbouwareaal was de introductie van de kunstmest aan het eind van de negentiende eeuw. Boeren waren nu in staat om de heidegebieden intensief te gaan bewerken.

Uit de topografische kaarten is te herleiden dat rondom Tweekelo aan het eind van de negentiende eeuw een begin werd gemaakt met het ontginnen van de heidegebieden. Zo ook binnen het projectgebied. De grotere, meer rechte lijnige kavels ten oosten van de Grote Veldweg (en het driehoekige perceel ten westen van de Grote Veldweg), maken deel uit van de heideontginningen van rond 1900.

Afb. 7 Topografische kaart (1898) van het gebied rondom De Haimmer, met uiterst links de nog als heide in gebruik zijnde gronden. In hoofdstuk 3 komt de ontwikkelingsgeschiedenis van het gebied uitgebreid aan bod.

Bron: topotijdreis.nl.

*Houtwallen*³ — Langs een groot deel van de contouren van het projectgebied zijn houtwallen gelegen. Ook binnen het projectgebied is een aantal (relicten) van houtwallen aanwezig.

³ Burm, P. & Haartsen, A., *Boerenland als natuur. Verhalen over historisch beheer van kleine Landschapselementen*, Utrecht 2003.

Een houtwal is een aarden wallichaam die is begroeid met bomen en struiken. Het wallichaam is opgeworpen met plaggen uit het aanliggende perceel of door aan weerskanten een greppel te graven en de uitkomende grond hiervoor te benutten.

Voor de aanplant is over het algemeen gebruik gemaakt van inlandse eik, berk, zoete kers, vuilboom of lijsterbes. De aanplant moet, om de dichtheid te waarborgen, in een voortdurend hakhoutbeheer worden gehouden. De wallen zijn primair aangelegd om vee en wild te keren, dus om de akkers tegen ongewenste eters te beschermen. Daarnaast dienen ze als eigendomsgrens. Een derde belangrijke functie is het tegengaan van verstuing van de bodemdeeltjes. Als laatste dient de houtwal als leverancier van hak- en geriefhout, en vruchten.

De oudste wallen zijn geplaatst langs essen, kampen en aan weerszijden van veedriften. De wallen werden gebruikt als scheiding. De oudste wallen volgen veelal het natuurlijke verloop en hebben daardoor vaak een bochtig karakter. Aan het eind van de negentiende eeuw, als de marken (zie ook onderdeel hiervoor) worden gedeeld en geprivatiseerd, wordt de heide ontgonnen en ontstaan er grote percelen. Ook deze worden omzoomd door wallen. Deze zijn in tegenstelling tot de oudere houtwallen erg rechthoekig.

Als gevolg van prikkeldraad verloren de wallen hun functie. Het intensieve hakhoutbeleid eindigde en vele houtwallen groeide uit tot boomwallen met grote, zware bomen. Het struweel dat van oorsprong tussen de eiken heeft gezeten (wat vee en wild van de

akkers afhield) is grotendeels verdwenen. Ook is bij de meeste wallen geen sprake meer van een doorlopende rij eikenbomen. Daarnaast is op een aantal plaatsen de aarden wal niet meer aanwezig. Deels is dit als gevolg van het wegspoelen van de aarde (mede door het verdwijnen van de aanplant), deels omdat het aangrenzende terrein in de loop van de tijd is opgehoogd.

Niettemin zijn de structuren van deze houtwallen duidelijk herkenbaar en bepalend voor het aanzicht van het gebied.

Het interessante binnen het projectgebied is, dat we te maken hebben met houtwallen uit twee specifieke perioden. De houtwallen met onregelmatig verloop aan de oostzijde zijn relictten van de oudste geschiedenis van het gebied. De rechthoekige houtwallen aan de westzijde maken deel uit van de heideontginningen die aan het eind van de negentiende eeuw en het begin van de twintigste eeuw plaatsvonden.

De grens tussen het weiland en de hoger gelegen kamp, gelegen achter De Haimer, is in het afgelopen decennium voorzien van een nieuwe aanplant, bestaande uit een rij jonge eiken. Tussen de bomen is geen struikgewas aangeplant (zie afbeelding 18).

Hof van Tweekelo

Cultuurhistorische verkenning nieuw landgoed

5-september-2019

Afb. 8 In groen zijn de aanwezige houtwallen binnen en langs de begrenzing van het projectgebied aangeduid. De blauwe lijnen geven overige waardevolle boomstructuren aan.

Afb. 9 Houtwal langs de noordgrens van het L-vormige bos.

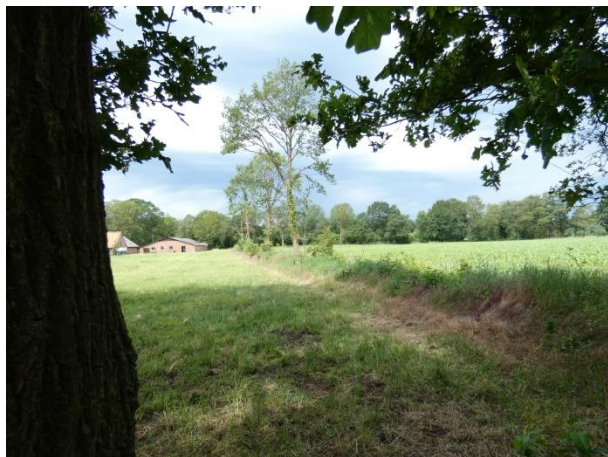
Afb. 10 Houtwal langs de oostgrens (ten oosten van De Haimer).

Hof van Tweekelo

Cultuurhistorische verkenning nieuw landgoed

5-september-2019

Afb. 11 Houtwal ten zuiden van het buiten het projectgebied horende akkerland.

Afb. 13 Houtwal tussen de Tweekelerweg en de erva Elkeman (rechtsboven).

Afb. 12 Solitaire eik in de 'oksel' van het L-vormige bosje. Relict van een verdwenen wal.

Afb. 14 Houtwal langs de westzijde van het L-vormig bosje. Deze loopt niet over de gehele lengte van het bos door.

Hof van Tweekelo

Cultuurhistorische verkenning nieuw landgoed

5-september-2019

Afb. 15 Houtwal langs de zuidelijke grens, aan de zuidoever van de Elsbeek.

Afb. 17 Houtwal tussen de Zuivelhoeve en de ten westen gelegen parkeerplaats.

Afb. 16 Relict van een houtwal tussen de Tweekelerveldweg en de Elsbeek.

Afb. 18 Jonge eiken aanplant langs de westelijke kamp (rechts van de greppel).

Overige boomstructuren — Behalve de houtwallen, is er nog een aantal karakteristieke boomstructuren herkenbaar (afbeelding 6, blauwe lijnen). Vanaf de Tweekelerweg loopt een brede laan naar Het Elkeman. De laan is in het laatste kwart van de negentiende eeuw aangelegd.

Veel ouder is de structuur ten noorden van Elkeman. Hier zien we een rij oude knotwilgen in een breed lopende bocht staan. Tussen de wilgen staat een tweetal eiken. De knotwilgen vormen de overgang tussen de oorspronkelijke kamp aan het noorden en een tweetal lager gelegen kavels die fungeerde als weiland en hakhoutbos aan de zuidzijde.

Afb. 19 Laanbeplanting richting erva Elkeman.

Afb. 20 In een bocht geplaatste rij knotwilgen ten noorden van Elkeman, gezien vanuit het oosten.

Afb. 21 In een bocht geplaatste rij knotwilgen ten noorden van Elkeman, gezien vanuit het westen.

Bossages — Binnen het gebied is op een tweetal locaties sprake van een kleinschalige bosaanleg. Het betreft het L-vormige bos in het hart van het projectgebied en een bossage ten zuiden van de Tweekelerveldweg. Beide bossages zijn in de afgelopen twintig jaar aangeplant op een locatie waar, na de ontginning van de heide in de loop van de negentiende eeuw, geen bos meer is geweest.

De aanplant bestaat uit een variatie aan boom- en struiksoorten, waaronder met name eiken en berken. Bij het L-vormige bosje is sprake van een geleidelijk opgaande kruinhoogte, waarbij aan de zuidzijde lagere struikgewassen zijn geplant. Bij de aanleg van dit bos zijn de aanwezige houtwallen als uitgangspunt genomen. Verder is een in het interbellum ontstaan kleinschalig geriefbosje aan de oostzijde bij de aanleg van het nieuwe bos opgenomen.

Afb. 22 Het L-vormige bos, gezien vanuit de Tweekelerveldweg.

Afb. 23 Aan de oostzijde van het nieuwe bos, bevindt zich, bij de oorspronkelijk aansluiting van de twee paden uit het westen, een klein geriefbosje. Dit in het interbellum aangelegd bosje is nog herkenbaar aan de concentratie eiken.

Afb. 24 De zuidelijke bossage (rechts), gezien vanuit het zuidoosten.

Een ander karakteristiek boselement vormt de kleinschalige houtopslag (voor geriefhout) die meestal in de directe nabijheid van een erf is gelegen. Bij De Haimer bevindt dit perceel bossage zich tussen de Tweekelerveldweg en de Haimersweg. Echter, ook ten noorden van de Tweekelerveldweg, vóór de zeventiende-eeuwse schuur en de garage, is sprake van een cluster eikenbomen.

Afb. 25 Concentratie eikenbomen op het zuidelijke deel van het erf van De Haimer. Aan de overzijde van de Tweekelerveldweg (foto links), is een klein bosperceel zichtbaar.

Erfinrichting — Het traditionele Twentse agrarische erf kenmerkt zich door de ogenschijnlijk willekeurige plaatsing van de gebouwen. Binnen de contouren van het projectgebied is dit met name bij De

Haimer nog het geval. Daarbij dient wel vermeld te worden dat de locatie van het hoofdhuis pas in de jaren twintig van de vorige eeuw is ontstaan. Het oorspronkelijke gebouw bevond zich ten noordwesten van de nog aanwezige zeventiende-eeuwse schuur.⁴

Bij Het Elkeman, die in de huidige situatie aan het eind van de negentiende eeuw is ontstaan, is, sprake van een situatie waarbij de boerenvolumes allemaal parallel aan elkaar (en naast elkaar zijn gelegen). Dit is een duidelijke indicatie voor de latere ontstaansgeschiedenis van deze boerderij.

De boerenerven bevinden zich aan de voet van de kampen. Traditioneel gezien is er sprake van een transparante verbinding tussen het erf en het landschap. Dit is vandaag de dag vooral nog het geval bij de erve Elkeman.

Bij De Haimer is langs de westelijke en noordelijke grens een hoge haag aangelegd, welke een duidelijke scheidslijn vormt tussen erf en agrarisch gebied. Bovendien is aan de noordzijde een hoge aarden wal opgeworpen die een fysieke barrière tussen het erf en het landschap vormt. Alleen ter plekke van de boerderij is sprake van een open verbinding. Vanaf hier had men tot voor kort echter geen uitzicht op de weilanden en de kamp, maar op de

⁴ De bebouwing op de diverse erven komt in paragraaf 2.3 aan bod.

paardenbak en stampmolen die achter de boerderij lagen. Beide zijn vorig jaar verwijderd.

Afb. 26 Hoge haag en aarden wal ten noorden van De Haimer (ten noorden van het woonhuis).

Op beide boerenerven is sprake van enkele karakteristieke solitaire of clusters bomen. Deze hadden vaak een doel als windvang of windsingel. Bij De Haimer betreft het een grote solitaire eik ten noorden van het woonhuis. Deze eik is het enige overgebleven exemplaar van een klein bosperceel en houtwal die tot het interbellum ten noordwesten van De Haimer heeft gelegen.

Afb. 27 Solitaire eik, meteen ten noordoosten van het woonhuis.

Bij de erve Elkeman is langs de noordoostgevel een viertal volwassen bomen geplaatst die fungeren als windvang. Het gebruik van bomen, solitair dan wel geclusterd kwam regelmatig voor en had als primair doel de wind te breken en te voorkomen dat het dak van de boerderij of schuur zou worden getild.

Afb. 28 Vier als windvang geplaatste oude bomen, langs de noordoostgevel van de Elkeman (recent geknot).

2.3 Beschrijving bebouwing

Verspreid over het projectgebied ligt een aantal boerenerven en een woonhuis. De verschillende gebouwen worden hier kort omschreven.

Erve De Haimer

De oudste kern van het gebied wordt gevormd door de erve De Haimer. De geschiedenis van De Haimer gaat terug tot de dertiende eeuw, waarbij de oudste vermelding dateert uit 1284. De Haimer verschijnt onder diverse toponiemen (Hademering, Haymynk eb Maymink) in oorkonden en registers. In 1830 valt de Haimer als enige boerderij in Tweekelo in klasse 1 van de

vermogensbelasting en werd het hoogste aangeslagen.⁵ Hieruit blijkt dat De Haimer een zeer voornamelijk boeren hof is geweest.

Op het erf staat een aantal volumes, daterend uit verschillende periodes. De huidige opzet van het erf is pas in de loop van de twintigste eeuw ontstaan.

Schuur — Het oudste volume is de houten schuur. Deze schuur, een rijksmonument (nummer 15322) gaat naar alle waarschijnlijkheid terug tot het begin van de zeventiende eeuw. De schuur heeft een ankerbalkgebintconstructie, bestaande uit een zestal gebinten. De horizontaal liggende ankerbalken zijn geschoord met een korbeel. De gebintplaat, welke de stijlen van de individuele gebinten verbindt, is geschoord. Op de gebintplaten rust een sporenkap. De sporen worden bovenin verbonden door hanenbalken. De kap is de smalle zijbeuken (oorspronkelijk stallen) naar beneden toe doorgetrokken, alwaar ze rusten op de eenvoudige wandconstructie (vloerbalk en muurplaat, waartussen stijlen zijn geplaatst.

De schuur is beschoten met verticale betimmering. Deze is niet authentiek, zij het wel conform de oorspronkelijke afwerking van de schuur. De plint van de schuur en de poeren van de wandstijlen zijn opgetrokken in een kalkzandsteen. Dit betekent dus dat een

⁵ <http://www.tweekelo.nl/erven/boerenerven/95-de-haimer.html>.

deel van de stijlen aan de onderzijde is afgezaagd en er een nieuwe vloerbalk op de plint is geplaatst. Het dak is gedekt met rode, holle pannen.

De schuur heeft gedurende een tweetal perioden in de zeventiende eeuw (september 1665 - april 1666 en juni 1672 - april 1674) gefungeerd als schuilkerk voor de Enschedese Doopsgezinde gemeenschap.⁶ Enschede was in deze periode bezet door de troepen van de bisschop van Münster en, met uitzondering van de rooms Katholieke godsdienst was het niet toegestaan een andere godsdienst te belijden.

Ter herinnering aan deze geschiedenis werd al in 1926 door de Ring Twente van Doopsgezinde Gemeenten een gedenksteen naast de schuur geplaatst.

Afb. 29 De rijksmonumentale schuur.

Afb. 30 Ankerbalkgebintconstructie van de schuur.

⁶ <http://www.tweekelo.nl/historie/doopsgezinden.html>;
<https://cultureelerfgoedenschede.nl/wordpressnew/vakwerkschuur-haimersweg-225-enschede/>.

Afb. 31 Gedenksteen naast de schuur, geplaatst in 1926.

Boerderij — Ten oosten van de schuur staat de voormalige boerderij. Deze boerderij is gebouwd in de jaren twintig. In de jaren zeventig brandt de schuur opnieuw af en wordt deze opnieuw opgetrokken.⁷ Hierbij blijft het voorhuis van de boerderij uit 1920 bestaan en wordt aangepast.

Het voorhuis van de boerderij is georiënteerd op de straat. Hiermee wijkt ze sterk af van de oorspronkelijke boerderij en de typologie

van de oude hoeven in het algemeen, waarbij het voorhuis op de landbouwgronden (de es of de kamp) was gericht.

Het voorhuis is in hoofdopzet nog karakteristiek voor de jaren twintig: het kettingverband, de trapsgewijs uitkragende rollagen ter afsluiting van de gevel, de strekse rollagen boven de vensters en de kopse rollaag als plintlijst zijn alle kenmerkende elementen. Een bijzonder waardevol relict is de gevelsteen in de geveltop. Deze staan, daterende uit 1849 is geplaatst door H.J. Weernink. Weernink is de knecht van de laatste telg uit de Haimersfamilie en verkrijgt de boerderij als Enneker Haimer in 1839 overlijdt. De gevelsteen is bij de bouw in de jaren twintig herplaatst.

Het achterhuis is in de jaren zeventig opgetrokken en kenmerkt zich door haar sobere, doelmatige architectuur, waarbij gebruik is gemaakt van machinale steen, stalen spantconstructie en standaard betonvensters. De aanbouw tegen de zuidwest hoek van het voorhuis is van nog latere datum en is, kijkende naar de architectuur en het gebruikte materiaal uit de jaren tachtig dateren. Deze aanbouw is wat betreft typologie lichtjes geïnspireerd door de traditionele voorkamer (ook wel bovenkamer genoemd), een kleine aanbouw onder eigen dak die soms tegen de voorgevel van boerderijen werd geplaatst. Deze traditionele bovenkamers waren echter meestal kleiner van opzet.

Al met al is in de huidige context sprake van een boerderijvolume met een lage bouwhistorische waarde. De gevelsteen heeft een hoge relictwaarde.

⁷ www.cultureelerfgoedenschede.nl;
<http://www.tweekelo.nl/erven/boerenerven/95-de-haimer.html>.

Hof van Tweekelo

Cultuurhistorische verkenning nieuw landgoed

5-september-2019

Afb. 32 Het vooraanzicht. Rechts het jaren twintig voorhuis (met latere aanpassingen), links de aanbouw uit de jaren tachtig.

Afb. 34 Noord- en oostgevel van het achterhuis uit de jaren zeventig.

Afb. 33 De schuur uit de jaren zeventig en rechts de aanbouw uit de jaren tachtig.

Afb. 35 Voorhuis uit de jaren twintig, waarbij in de jaren zeventig de vensteropeningen zijn aangepast.

Afb. 36 In de jaren twintig herplaatste gevelsteen uit 1849.

Stal —Ten noordoosten van de zeventiende-eeuwse schuur staat een stalvolume. Dit gebouw heeft een rechthoekige plattegrond en is geplaatst onder een zadeldak, gedekt met rode OVH pannen. De gevels zijn afgesmeerd met een cementpleister. Her en der is iets van het onderliggende metselwerk zichtbaar. Dit is uitgevoerd in kruisverband. De voorgevel (zuid) heeft een symmetrische opzet met centraal een moderne staldeur en aan weerszijde een rechthoekig, stalen stalvenster. De geveltop is betimmerd met modern verticaal geplaatst beschoot. De windveren zijn aan de bovenzijde decoratief afgewerkt (decoratief gevelteken). De achtergevel heeft eveneens een centraal geplaatste deur met rechts een ijzeren venster. De westelijke zijgevel is blind, de oostelijk gevel heeft links een getoogde staldeur met aan weerszijde een liggend venster. Rechts bevindt zich een

later geplaatste deur (onder poriso latei en met breuksteen langs de gevelopening). De opening is aan de binnenzijde dichtgezet.

In het interieur is sprake van een onverdeelde ruimte. De kapconstructie is modern, waarbij bij de sporen deels gebruik is gemaakt van hergebruikte onderdelen.

Het gebouw is in de loop van de twintigste eeuw opgetrokken. Gelet op de ligging, exact parallel aan de boerderij, is het aannemelijk dat dit na 1920 is geweest. De stal heeft in haar huidige verschijningsvorm (moderne kap en dak; cementpleister gevels; eenvoudige, rechte stalvensters en een later aangebrachte (en weer dichtgezette) deur, een lage historische waarde. Het heeft enige ensemblewaarde, als onderdeel van de vooroorlogse ontwikkelingsgeschiedenis van de locatie.

Afb. 37 Zuidgevel van het stalvolume uit de jaren twintig-dertig.

Hof van Tweekelo

Cultuurhistorische verkenning nieuw landgoed

5-september-2019

Afb. 38 Noord- en oostgevel van de stal.

Afb. 39 Moderne kap met deels hergebruikte sporen.
In de gevel rechts bevindt zich aan het exterieur de staldeur.

Garage — Ten westen van het voorhuis van de boerderij staat een garage. Deze is in de jaren zeventig of tachtig gebouwd. De voorgevel (noordwest) is opgetrokken in, in staand verband gemetselde, rode machinale steen. De gevel telt een tweetal garagepoorten en een deur. De overige gevels hebben een bakstenen basement met daarop een houten wand. In de zuidwest gevel is hierbij een derde garagepoort aangebracht.

De geveltoppen zijn uitgevoerd als houten voorschot. Het dak is gedekt met rode muldenpannen. Het volume heeft vanwege haar leeftijd, materialisatie en verschijningsvorm een lage historische waarde.

Afb. 40 De garage.

Afb. 41 Interieur van de garage.

Woonhuis — Ten noordwesten van de schuur is in de jaren tachtig een woonhuis gebouwd. Dit eenlaags volume onder zadeldak is opgetrokken in een lichtrode machinale steen, gemetseld in staand verband. Het dak is gedekt met rood-zwart gemêleerde OVH-pannen. De gevels zijn voorzien van grote, nagenoeg vierkanten vensters. In de met houten planken beschoten geveltop bevindt zich een kleiner, tweeruits verdiepingsvenster. Tegen de achtergevel (oost), is een houten aanbouw gerealiseerd. Parallel aan de oude schuur staat een tweede houten volume.

Het woonhuis met bijbehorende houten bijgebouwen heeft vanwege haar leeftijd, materialisatie en verschijningsvorm een lage historische waarde.

Afb. 42 Woonhuis aan de westzijde: westgevel.

Afb. 43 Woonhuis aan de westzijde, oostgevel en aanbouw.

Hof van Tweekelo

Cultuurhistorische verkenning nieuw landgoed

5-september-2019

Afb. 44 Houten garage, tussen het woonhuis en de oude schuur.

Afb. 45 Open garage (wagenschuur), langs de Tweekelerveldweg.

Ensemble — Hoewel de asymmetrische clustering van een groot aantal volumes kenmerkend is voor het traditionele Twentse erf, is bij De Haimer geen sprake meer van een historisch waardevol ensemble. Alleen de zeventiende-eeuwse schuur kan als waardevol historisch object worden aangemerkt. De overige bebouwing is, zoals hiervoor per volume aangeduid, vanuit architectuurhistorisch oogpunt niet van waarde.

Erve Elkeman⁸

De bebouwing op de erve Elkeman, Tweekelerweg 356, wordt momenteel gerestaureerd en verbouwd. Het complex omvat een viertal parallel aan elkaar gelegen volumes, alle geplaatst onder een zadeldak. De geschiedenis van de Elkeman gaat terug tot de negende eeuw.⁹ Uit de oude kaarten blijkt dat de oorspronkelijke boerderij meer naar het noordoosten lag. Met de aanleg van het rechtlijnige tracé van de Tweekelerweg aan het eind van de negentiende eeuw, is de boerderij verplaatst. Dit correspondeert met de gevelstenen waarop het jaartal 1884 is te lezen.

⁸ Aangezien deze gebouwen momenteel al worden gerestaureerd en ze niet rechtstreeks zijn verbonden met de ontwikkeling van het projectgebied, zijn de gebouwen tijdens de opname alleen vanaf de publieke ruimte bekeken en worden ze maar globaal omschreven.

⁹ <http://www.tweekelo.nl/erven/boerenerven/114-het-elkeman.html>.

De twee westelijke gebouwen, een 'dubbelhoes', dateren uit één fase. De opzet van de gevels is identiek. Aan de zuidzijde is sprake van een rijke neorenaissance esthetica, waarbij de rode gevel is verrijkt met gele verblendsteen. De stalen vensters zijn rijk van opzet, met name de rozetvensters boven de poortopeningen. De gevels aan de noordzijde huisvesten de vensters van het voorhuis. De geveltop is voorzien van een voorschot. De twee westelijke volumes zijn uitgevoerd in een roodoranje steen. Beide volumes hebben een eigen verschijningsvorm. De twee westelijke volumes zijn in 2011-2012 herbestemd tot kunstenaarsbroedplaats. Ten behoeve hiervan is in de oostelijke dakschilden een rij dakvensters geplaatst. De houten beuk tegen de westgevel van de westelijke schuur is voorzien van grote vensterpartijen.¹⁰

Als ensemble is sprake van een agrarisch complex met een hoge cultuur- en architectuurhistorische waarde. De gebouwen zijn niet aangewezen als rijks- of gemeentelijk monument.

Afb. 46 Erve Elkeman, gezien vanaf de laan.

Afb. 47 Erve Elkeman, gezien vanaf de Tweekelerweg, over de kamp.

¹⁰ Informatie over de herbestemming is te vinden op: <https://www.herbestemming.nu/projecten/erf-het-elkeman-hengelo>; Velsink, A, Nieuwenhuijsen, P., *10 jaar reanimatie industrieel en agrarisch erfgoed in Overijssel: terugblik en vooruitblik*, Provincie Overijssel, 2011, pp.24-25.

Hof van Tweekelo

Cultuurhistorische verkenning nieuw landgoed

5-september-2019

Afb. 48 Erve Elkeman, gezien vanuit het westen (over de kamp).

Stal aan de Grote Veldweg

Op de hoek Grote Veldweg en Tweekelerveldweg bevindt zich een agrarisch complex dat op de meest recente topgrafische kaarten wordt aangeduid als de Hokershoeve (Grote Veldweg 50). Het huidige complex lijkt wat betreft architectuur in de eerste decennia van de twintigste eeuw te zijn ontstaan, maar de erve is al op de kadastrale minuutkaart aangeduid met de naam 'Veenhuis'. Het overgrote deel van het boerderijcomplex ligt buiten de contour van het projectgebied. Alleen een in het laatste kwart van de vorige eeuw gebouwde stal, ten noorden van de boerderij, valt binnen de begrenzing.

De stal is kenmerkend voor de jaren zeventig: machinale rode steen in staand verband, hoog geplaatste ventilatieopeningen

onder de dakrand, schaaldelen betimmering onder het flauw hellend dakschild en een vezelplaat dakbedekking.

De stal heeft vanwege haar leeftijd, esthetica en materialisatie een lage historische waarde.

Afb. 49 Stal aan de Grote Veldweg, gezien vanaf de straat.

Afb. 50 Stal bij Grote Veldweg 50, gezien vanaf de ten noorden gelegen houtwal.

Afb. 51 Woonhuis op de hoek Bruninkweg-Grote Veldweg.

Woonhuis Bruninkweg

Op de hoek Bruninkweg-Grote Veldweg ligt een kleinschalig woonhuis. Het woonhuis is gebouwd in de jaren tachtig. Het telt één bouwlaag en is geplaatst onder een zadeldak met sneldekpannen. De gevels zijn opgetrokken in, in staand verband gemetselde, baksteen. De vensters zijn alle uitgevoerd in kunststof.

Het woonhuis en de op het achterterrein gelegen overkapping en schuurtje hebben vanwege de leeftijd, esthetica en materialisatie een lage historische waarde.

Afb. 52 Achterzijde en bijgebouwen van het woonhuis op de hoek Bruninkweg-Grote Veldweg.

2.4 Beschrijving elementen

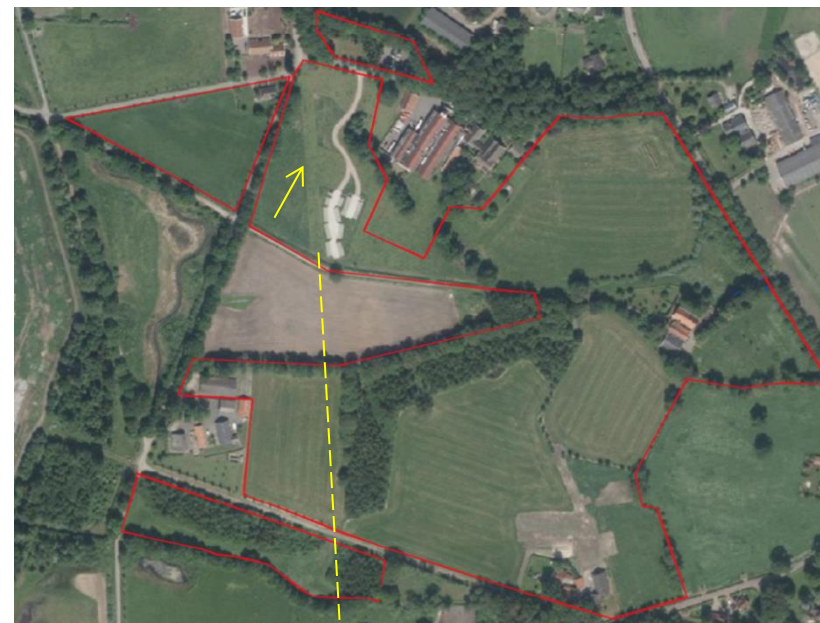
Duiker/brugje: relict spoorlijn

Over het westelijke gedeelte van het projectgebied heeft in de periode 1884-1942 een spoorlijn gelopen. Dit spoor liep vanuit het Gelderse Ruurlo, via Borculo, Neede en Haaksbergen naar Hengelo. In 1936 staakte men met het personenvervoer. Zes jaar later werd ook het goederenvervoer (zoutindustrie) gestaakt en werd de spoorlijn geleidelijk aan ontmanteld. Her en der zijn nog sporen en relictten van de spoorlijn bewaard gebleven. Tussen Boekelo en Haaksbergen is de spoorlijn nog als toeristische attractie in gebruik.¹¹

Het tracé dat over het projectgebied ligt, is volledig verdwenen. Wel is op diverse luchtfoto's een bescheiden kleurverschil in de grond zichtbaar waar de spoorlijn heeft gelopen.¹² Dit is vooral in het akkerperceel dat geen deel uitmaakt van het projectgebied.

Bij recente werkzaamheden heeft men ten westen van de Zuivelhoeve een parkeerterrein aangelegd. Langs dit parkeerterrein loopt aan de westzijde een strook hoger opgaande

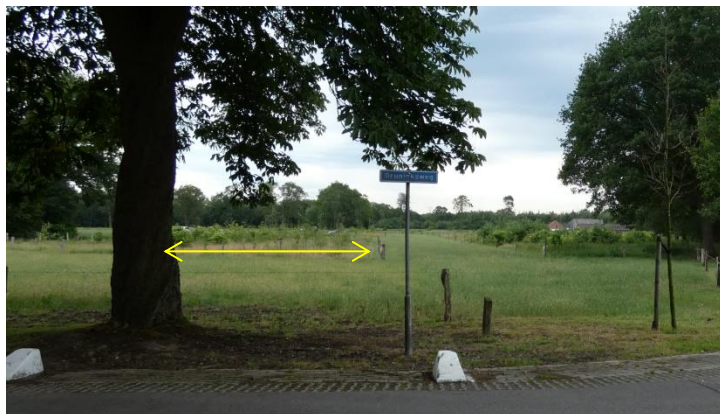
beplanting. Deze strook volgt het tracé van de voormalige spoorlijn.

Afb. 53 Projectgebied. De gele pijl wijst de strook recent aangebrachte opgaande begroeiing ter plekke van het voormalige tracé van de spoorlijn aan. De gele stippellijn geeft het verdere tracé in zuidelijke richting weer.

¹¹ Informatie over de spoorlijn afkomstig van:
<http://martijnvanvulpen.nl/spoorgeschiedenis/lokaalspoorwegen/97-geldersch-overijsselsche-lokaalspoorweg-maatschappij/96-spoorlijn-ruurlo-hengelo>.

¹² Zichtbaar op de luchtfoto's van Google en Bing.

Afb. 54 De recent aangelegde groenstrook ter plekke van het voormalige spoorwegtracé, gezien vanaf de kruising Bruninksweg-Grote Veldweg.

Helemaal in het zuiden van het projectgebied bevindt zich nog de bakstenen duiker/brug over de Elsbeek. De brug is volledig overwoekerd en verkeert in een slechte staat van onderhoud. Het vormt een duidelijke fysieke herinnering aan de verdwenen spoorlijn en heeft een hoge cultuurhistorische waarde.

Afb. 55 Forse bakstenen duiker over de Elsbeek, gezien vanuit het westen.

Afb. 56 Detail van de duiker.

3 Verhaal van de plek

3.1 Opmaat

In dit hoofdstuk wordt op basis van het voor handen zijnde bronnenmateriaal in het kort de geschiedenis van de locatie en de locatie beschreven. Hierbij is gebruik gemaakt van het door de architect overhandigde beeldmateriaal (tekeningen), archiefmateriaal (panddossier), literatuur en beeldmateriaal op het internet.

In de beschrijvende analyse (hoofdstuk 2) is ingegaan op de aanwezige landschapselementen en is aandacht besteed aan de typologie en betekenis van deze elementen.

3.2 Het hoeven- en kampenlandschap¹³

Het oostelijke gedeelte van het projectgebied kan worden aangemerkt als onderdeel van het kampen- en hoevenlandschap. Dit is het oudste gecultiveerde landschapstype, ontstaan in de

vroege Middeleeuwen. Op de grens van hoge dekzandruggen en lage beekdalen zijn boerenhoeven gebouwd, langs deze beekdalen lagen ook vaak de gras- en hooilanden. Op de hoge gronden liggen de akkers (essen).

De es is een aaneengesloten complex bouwland, verdeeld onder de omgrenzend wonende boeren. De es was omkaderd door een houtwal. De percelen zelf werden gescheiden door middel van greppels of zwerfkeien.

Naast het aaneengesloten complex bouwland, de es, zijn er ook individuele akkers. Deze akkers, eenmanses of kamp genaamd, liggen vaak aan de rand van de es. De kampen zijn individuele ontginningen van woest land, meestal heide.

De opzet van de drie grote essen (Lutje Es, Tweekeler Es en Grote Es) met daarom heen de kleinere kampen (en weilanden) is kenmerkend voor Tweekelo en is duidelijk herkenbaar op de negentiende-eeuwse topografische kaarten.

Op deze kaarten is ook de opzet van de bebouwing zichtbaar. Deze liggen ruwweg als een krans rondom deze essen. Bij Tweekelo zijn twee bebouwingspatronen herkenbaar.

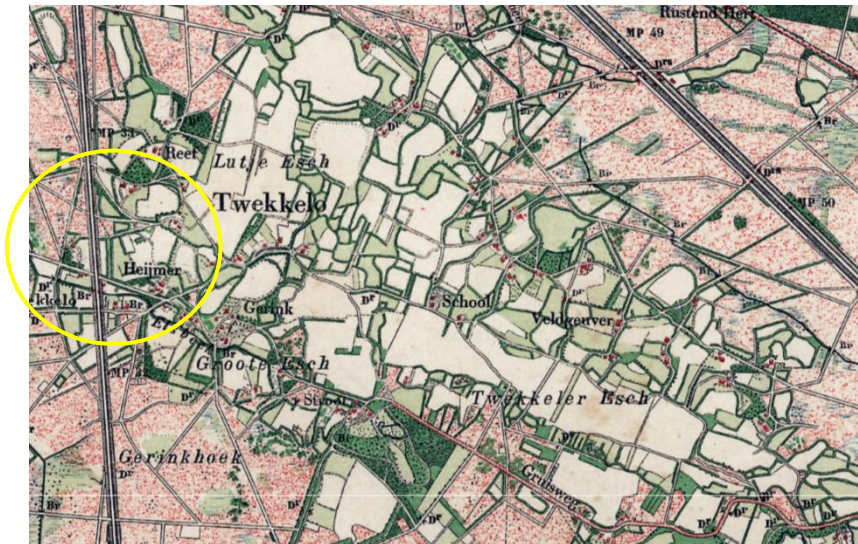
De Haimer maakt deel uit van een buurtschap, gelegen rondom de Haimersweg, Gerinkweg, Strootbeekweg en Tweekelerweg. Deze concentratie van bebouwing lijkt deels te zijn ontstaan door

¹³ Beschrijving van het landschapstype en de bebouwingspatronen afkomstig uit: Beeldkwaliteitplan Buitengebied Hengelo, 2010, pp.12-14; *Buitenkans, Gids voor het buitengebied*, gemeente Enschede, 2007 (bijgewerkt 2010), pp.19-27.

de nabijheid van de Elsbeek (westelijke gedeelte van de buurtschap) en deels door de centrale ligging tussen de Lutje Es en de Grote Es.

De overige boerenerven binnen het projectgebied sluiten meer aan op de typologie van het 'gespreide hoeve-ensemble'. Hierbij ligt de bebouwing meer verspreid in het landschap. De Elkeman en de Brunink zijn voorbeelden van dergelijke gespreide hoeven.

Afb. 57 Topografische kaart uit 1898. Hierop zijn de grote kavels van de essen duidelijk zichtbaar. De gebieden rondom de drie grote essen is kleinschaliger van opzet. Op de kaart is de krans van woeste gronden rondom de essen duidelijk zichtbaar.

Bron: www.topotijdreis.nl.

3.3 De marke en de oudste boerderijen

In paragraaf 2.2 is de marke al aan bod gekomen. Deze rechts- en organisatievorm dateert uit de Hoge Middeleeuwen (11^e-14^e eeuw) en was met name ingesteld om te zorgen dat de woeste gronden als cultuurgrond in gebruik werden genomen. Tweekelo was een grote Twentse marke die deel uitmaakte van het kerspel Enschede, waartoe ook Lonneker, Driene, Usselo en de Eschmarke behoorden.

Het markerichterschap lag op de Hof van Tweekelo, waarvan de locatie niet meer met zekerheid te bepalen is.¹⁴

De marke Tweekelo kent drie grote essen, die in de loop der eeuwen door het cultiveren van woeste grond zijn ontstaan en waaromheen boerenerven gegroepeerd zijn. De eerste schriftelijke vermelding van een -nog steeds bestaand- boerenerv dateert al uit de 10e eeuw n. Chr.

De oorspronkelijke namen van boerenerven uit de periode 900 - 1475 zijn bewaard gebleven en nog in gebruik in een eigentijdse schrijfwijze.

¹⁴ <http://www.tweekelo.nl/historie/geschiedenis.html>.

Uit een schattingsregister uit 1475 (een schatting is een speciale belasting die door de landheer bij geldgebrek wordt geheven) blijkt dat de marke Twykkelo op dat moment 23 boerenerven telt. Twee van deze boerdererven, liggen binnen het projectgebied. De Haimer en Het Elkeman. De oudste vermelding van De Haimer dateert uit 1284 (genaamd *Hademering*). Het Elkeman wordt voor het eerst genoemd in 900 (*Uuiger/Eleking*).¹⁵

Zoals uit de beschrijving in hoofdstuk 2 al aan bod is gekomen, is van deze oudste geschiedenis van de boerenerven niets meer aanwezig. Niettemin spelen de erven binnen de ruimtelijke context een belangrijke rol in de oudste geschiedenis van Twykkelo (en het projectgebied)

3.4 Projectgebied op oude kaarten.

In voornoemde paragraaf is ingegaan op de algemene typologie van het landschap van Twykkelo. In deze paragraaf wordt ingezoomd op het projectgebied en wordt aan de hand van

historische plattegronden inzicht gegeven in de ontwikkelingsgeschiedenis van de locatie.

3.4.1 Kadastrale minuutkaart van 1811-1830

Een kaart die veel en een exact beeld geeft van de situatie in het begin van de negentiende eeuw, is de kadastrale minuutkaart. Deze werden in het gehele land in de periode 1811-1832 opgetekend. In Overijssel zijn de oudste kaarten terug te voeren tot 1813. De jongste kaarten dateren uit 1830. Deze oudere kaarten zijn bijgewerkt naar de situatie anno 1830. De op dit document afgebeelde situatie is dus representatief voor omstreeks 1830.

Als we kijken naar de aanwezige boerenerven op de kaart, dan zien we dat de nu nog bestaande erven zijn afgebeeld. Aan de noordzijde ligt de Brunink. In de zuidwest hoek een complex aangeduid als 'Veenhuis'. Aan de oostzijde zien we Het Elkeman, met ten zuiden daarvan de boerderij op de hoek Haimersweg-Twykkelerweg.

Verder is een tweetal kleinere agrarische complexen langs de Haimersweg, ten oosten van De Haimer, zichtbaar.

¹⁵ <http://www.twykkelo.nl/historie/geschiedenis.html>;
<http://www.twykkelo.nl/erven/boerenerven/114-het-elkeman.html>;
<http://www.twykkelo.nl/erven/boerenerven/95-de-haimer.html>.

Hof van Tweekelo

Cultuurhistorische verkenning nieuw landgoed

5-september-2019

Afb. 58 Kadastrale minuutkaart 1811-1830. In rood de contour van het projectgebied. Bron: beeldbank RCE.

Als we onze aandacht richten op de twee binnen het projectgebied gelegen boerderijen richten, dan zien we bij De Haimer:

- Een boerenerf met willekeurig op het erf geplaatste volumes.
- Rechtsbeneden ligt de nog aanwezige zeventiende-eeuwse schuur/schuilkerk.

- De boerderij bevond zich ten noordwesten van de schuur. Deze is opgetekend als een hallenhuis met onderschoer aan de achterzijde (inham) en voorhuis aan de voorzijde.
- Meteen ten noorden van de boerderij is een grote schuur getekend.
- Ten noorden van het voorhuis een klein volume (bakhuis?).

Afb. 59 Detail van de minuutkaart: het boerenerf van Den Haimer.

Bij Het Elkeman zien we:

- Een boerenerf met willekeurig op het erf geplaatste volumes.
- Het tracé van de oorspronkelijke Tweekelerweg, waarbij de boerderij rechts van de weg lag.

Hof van Tweekelo

Cultuurhistorische verkenning nieuw landgoed

5-september-2019

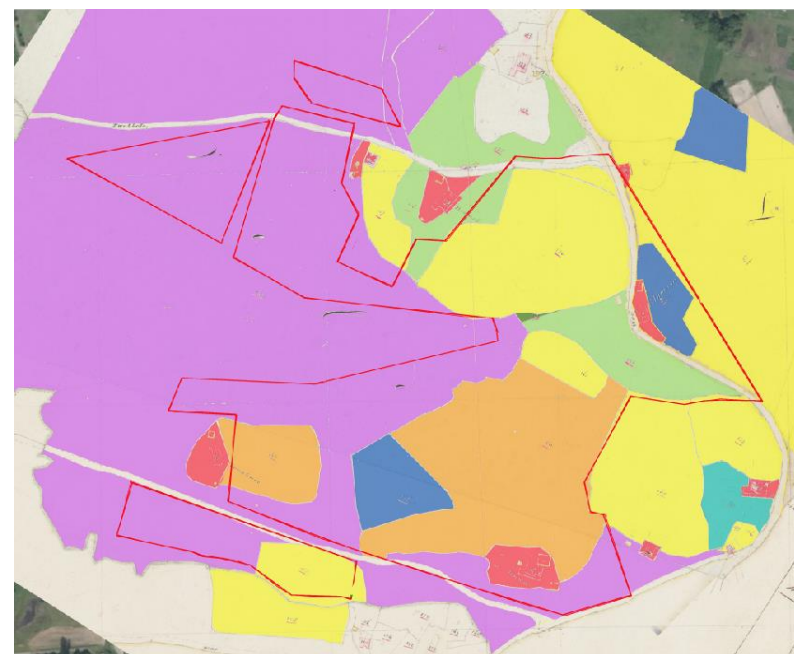
- Een boerderij met een rechthoekige plattegrond, waarbij tegen het midden van de achtergevel een aanbouw staat.
- Twee bijgebouwen ten noorden en noordwesten van de boerderij.

Afb. 60 Detail van de minuutkaart: het boerenerf van Den Haimer.

Als onderdeel van het kadastrale systeem zijn bij de kadastrale minuutkaart de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels (OAT) gevoegd. In deze tafels wordt informatie over de eigenaren van de gronden gegeven, evenals het gebruik van de individuele kavels. Wat meteen opvalt is dat het grote kavel aan de westzijde, de heide, eigendom is van de marke. Alle overige kavels, waaronder de kampen zijn toegeschreven aan privé-eigenaren.

In onderhavige plattegrond is het gebruik van de kavels anno 1830 aangeduid.

Afb. 61 Kadastrale minuutkaart 1811-1830. Gebruik van de kavels:

	Heide		Hooiland
	Huis en erf		Boshakhout
	Bouwland		weiland
	Bouw- en hooiland		

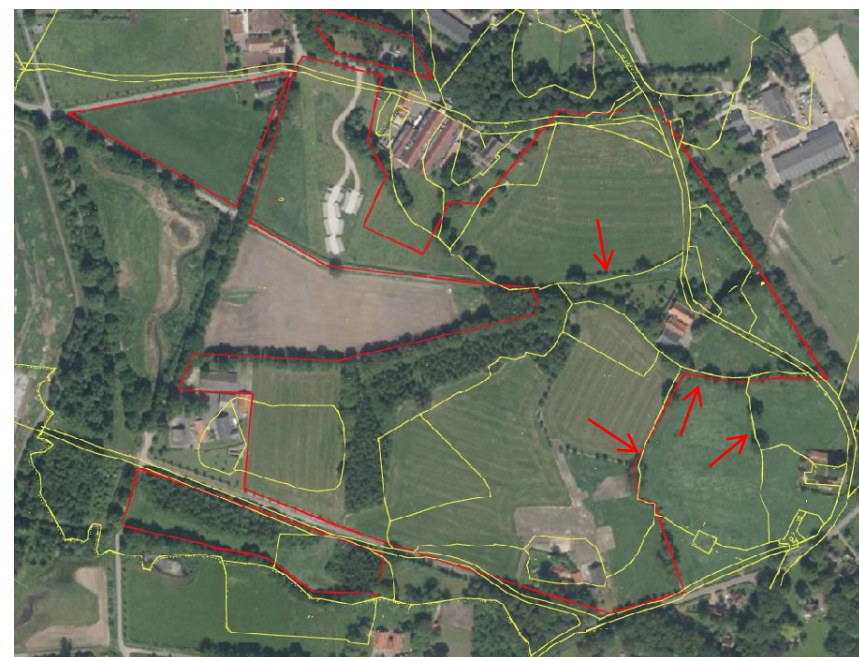
Uit de weergave van het grondgebruik blijkt dat een groot gedeelte van het gebied binnen de contour van het projectgebied aan het begin van de negentiende eeuw nog uit (gezamenlijk) heidegebied bestond. De landbouwgronden aan de oostzijde zijn vandaag de dag nog duidelijk herkenbaar aan de bolvormige opzet. Wat opvalt is dat enkele kavels zijn aangeduid met twee functies: bouw- en hooiland. Met betrekking tot het kavel ten noorden van De Haimer kan worden aangegeven dat het aannemelijk dat ook dan al sprake is van bouwland aan de noordzijde en hooiland in het zuiden. Vandaag de dag is dit niveauverschil namelijk nog beleefbaar. Uit het verschil in hoogten van de essen/kampen kan worden herleid dat het net buiten het gebied gelegen kamp het oudste is.

Als we de kadastrale minuut (de verkaveling) projecteren over een recente luchtfoto, dan krijgen we een beeld van hoe de vroeg-negentiende-eeuwse situatie zich verhoudt tot de huidige situatie.

Met betrekking tot het westelijke gedeelte kan worden gesteld dat de huidige opzet pas na 1830 is ontstaan. Aan de oostzijde is een aantal verkavelingsstructuren tot op heden herkenbaar. Het betreft:

- De meanderende houtwal ten zuidwesten van Het Elkeman
- De ronde zuidelijke belijning boven het perceel rechts van De Zuivelhoeve. Het is aannemelijk dat de rij knotwilgen van oorsprong ook eiken hebben omvat (als onderdeel van een houtwal).

- De noordwestelijke begrenzing van de kamp rechts van De Haimer.
- De twee eiken langs de oostgrens van de kamp rechts van De Haimer zijn een relict van een voormalige houtwal.

Afb. 62 Projectie van de verkaveling van de kadastrale minuutkaart 1811-1830 op een recente luchtfoto. De rode belijning geeft de contour van het projectgebied weer. De rode pijlen geven de overeenkomstige kavelbegrenzingslijnen weer.

Opvallende verschillen (los van de inrichting van het westelijke deel) zijn:

- Het verloop van de Tweekelerweg. Deze liep oorspronkelijke in een flauwe bocht kort langs Het Elkeman. De bebouwing lag ten oosten van deze weg.
- Ten westen van het als enclave in het landschap gelegen erf van De Haimer (heide aan de zuidzijde), bevindt zich op de minuut de oorspronkelijke houtwal tussen het perceel bouw- en hooiland en de heide. Deze is tot in de twintigste eeuw nog aanwezig.

3.4.2 Situatie rond 1900

Zoals al in paragraaf 2.2 en 3.2 besproken, speelde de opheffing van de marke, met daardoor de mogelijkheid om de heide in eigen beheer te ontginnen (mede door de komst van kunstmest), in de ontwikkeling van Tweekelo (en de rest van Nederland) een belangrijke rol. De topografische kaart van 1898 vertoont dan ook grote verschillen met de situatie rond 1830:

1. De meest ingrijpende wijziging is de door de Geldersch-Overijsselsche Lokaal-Spoorwegmaatschappij (GOLS) aangelegde spoorlijn tussen Ruurlo en Hengelo (zie paragraaf 2.4). Deze is in 1884 meteen ten westen van Tweekelo door het voormalige heidegebied aangelegd (afbeelding 61, '1'). In paragraaf 2.4 is aan bod gekomen dat de brug over de Elsbeek nog aanwezig is, en dat de

eigenaar recent een deel van het tracé inzichtelijk heeft gemaakt door middel van de aanplant van een afwijkende flora.

Afb. 63 Topografische kaart van 1898. De rode belijning geeft de contour van het projectgebied weer.

Bron: topotijdreis.nl.

2. Ten westen van de spoorlijn is een aantal nieuwe wegen opgetekend. Deze volgen een rechthoekig patroon en staan hierdoor in sterk contrast tot de oudere infrastructuur op en rond de essen. Het driehoekige perceel ten westen van de Grote Veldweg dateert uit deze ontginningsfase (afbeelding 61, '2').
3. De boerderij in de zuidwest hoek die op de minuutkaart als het Veenhuis is aangeduid, komt door de spoorlijn geïsoleerd te liggen. De op de topografische kaart afgebeelde boerderij ligt aanzienlijk meer naar het noorden dan het oorspronkelijke exemplaar.
4. Het erf van De Haimer heeft een hele andere opzet. Overeenkomstig de minuutkaart is de in een flauwe bocht lopende houtwal ten westen van het erf. Deze loopt door aan de zuidzijde van de Tweekelerveldweg, tot aan de beek. Dit zuidelijke stuk is vandaag de dag nog aanwezig (opgenomen in de bossage). Ten zuiden van deze houtwal en ten zuiden van de bebouwing (langs de Tweekelerveldweg), zijn, als relict van de heide, kleine geriefbosjes op de topografische kaart afgebeeld. Delen van deze bosjes (clusters bomen langs de weg, en één solitaire boom ten noorden van het huis) zijn behouden.

De boerderij is verplaatst. Het erf omvat drie volumes. Het hoofdvolume bevindt zich nu ten noordoosten van de zeventiende-eeuwse schuur. Hoe deze boerderij eruit heeft gezien, is onbekend. Op basis van de in het huidige volume

opgenomen gevelsteen met het jaartal 1849, is het aannemelijk dat de boerderij kort daarvoor (tussen 1830 en 1849) op de nieuwe locatie is gebouwd.

De boerderij wordt vanaf het eind van de negentiende eeuw ontsloten vanaf een nieuwe laan. Deze lag meer naar het noordoosten. Ze begon aan de Gerinkweg, kruiste de Haimersweg en liep in een rechte lijn richting de boerderij. Het is aannemelijk dat de laan uitkwam op de bandeuren in de achtergevel van de schuur.

5. Meteen ten zuiden van de Tweekelerveldweg is een aantal kleine huisjes zichtbaar. Vermoedelijk zijn dit landarbeidershuisjes geweest.
6. Ter plekke van de wigvormige inham van de voormalige heide, is een tweetal nieuwe wegen aangelegd. Deze komen ter plekke van het huidige snijpunt samen en loopt als één pad verder richting Het Elkeman. De meanderende weg loopt boven langs Het Elkeman en sluit aan op de nieuw aangelegde/rechtgetrokken Tweekelerveldweg.

Tussen de twee wegen bevindt zich geheel links, langs het spoor een klein heideperceel. Rechts hiervan is een met houtwallen omringde weide aangelegd. Vandaag de dag is de noordelijke weg nog als zandpad behouden, echter zonder houtwal. De zuidelijke weg is verdwenen. De houtwal is hierbij nog wel behouden.

7. Ten zuiden van de nieuwe weg vanaf het Elkeman naar de heide (zie nr. 6), is, langs het spoor een nieuwe weg/pad richting de Tweekelerveldweg aangelegd. Deze weg loopt niet volledig parallel aan het spoor. De weg is verdwenen, een houtwal is (deels) nog behouden.
8. Ten zuiden van de nieuwe weg vanaf het Elkeman naar de heide (zie nr. 6), is op het voormalige kavel bouw- en hooiland, een apart kavel bouwland afgescheiden. Deze wordt aan de west- en zuidzijde omringd door een houtwal. De solitaire eik ten zuiden van het huidige L-vormige bos is een relict van deze wal.
9. Nabij de samenkomst van de nieuwe wegen vanaf het Elkeman naar de heide (zie nr. 6), is een meanderend pad in zuidelijke richting aangelegd. Dit pad loopt in zuidelijke richting door naar De Haimer. Het verloop van dit pad komt in hoofdlijnen overeen met de huidige begrenzing van de hoger gelegen kamp (met rijen jonge eiken aangeplant). Dit pad zal over het lagere perceel hebben gelopen.

Aan weerszijde van dit pad is een klein kavel afgeschoten. Links is ingevuld als klein bosperceel, op het rechter driehoekige kavel is een L-vormige houtwal geplaatst.

10. De houtwal langs de oostelijke es is tot aan de Haimersweg naar beneden toe doorgetrokken. Bovendien is aan de noordzijde sprake van een kleine gekromde houtwal in westelijke richting. De aanzet van deze houtwal is nog herkenbaar in het landschap en vormt nu het begin van de

jonge bomenrij die langs de kamp is gelegen. Al met al kan worden opgemaakt dat het erf van De Haimer vrij besloten ligt. Door de specifieke plaatsing van de houtwallen (in het bijzonder laatsgenoemde, korte gekromde wal), zijn er geen lange zichtlijnen vanaf het boerenerf over de landerijen.

11. De Tweekelerweg is ter hoogte van Het Elkeman rechtgetrokken. Hierdoor komt de boerderij ineens een stuk verder van de hoofdweg te liggen. De eveneens nieuw aangelegde weg vanuit het westen, dient nu ter verbinding met de hoofdweg. De laan vanaf de Tweekelerweg naar de boerderij dateert uit deze periode. Bij de beschrijving van Het Elkeman (paragraaf 2.3) is aan bod gekomen dat de boerderij in haar huidige hoofdropzet laat-negentiende-eeuws is. Het lijkt er dan ook sterk op dat de boerderij gelijktijdig met of kort na de infrastructurele ingreep is vernieuwd. Hierbij is ze iets meer naar het westen geplaatst. Het perceel hakhout dat rondom Het Elkeman was gelegen, is gewijzigd tot weiland.
12. Het terrein ten westen van Het Brunink is gewijzigd. Langs de bestaande begrenzing met houtwal is een nieuwe weg aangelegd. Deze loopt vanuit de nieuwe weg vanaf het Elkeman naar de heide (zie nr. 6) in een flauwe bocht in noordelijke richting om aldaar, pal naast de spoorlijn, aan te sluiten op de Bruninkweg. Ten westen van deze weg ligt een met houtwallen omringd weiland. In de overhoek ten noorden hiervan is een smal perceel hakhout ingericht. De

houtwal ten zuidwesten van de fabriek vormt een deel van de voormalige omwalde weide.

Al met al kan worden gesteld dat de mogelijkheden tot ontginning van de heide een grote invloed heeft gehad op het projectgebied. Direct, omdat de voormalige onontgonnen heide werd aangepakt, indirect omdat er nieuwe infrastructuur werd aangelegd die aansloot op het oude wegen- en padennetwerk.

Uit een projectie van de situatie anno 1898 op een recente luchtfoto kan worden opgemaakt dat de situatie anno 1900 in hoofdlijnen nog aanwezig is, dan wel nog herkenbaar is. Het grootste verschil betreft het gebied ten noordwesten van de spoorlijn. Het tracé van de Grote Veldweg en de hierop aansluitende wegen lijkt anders te zijn georiënteerd. Dit komt vooral door de wijze waarop deze wegen op de oude kaart aansluiten op de spoorlijn. Op kaarten vanaf de jaren dertig sluit de projectie wel goed aan. De spoorlijn is dan nog steeds in gebruik. We lijken hier dan ook te maken te hebben met een foutief opgetekende situatie (wat betreft dit deel van de plattegrond).

Afb. 64 Projectie van de topografische kaart uit 1898 op een recente luchtfoto. De nog aanwezige structuren komen in hoofdlijnen overeen met de op de kaart van 1898 aanwezige situatie.

Bron: topotijdreis.nl; ruimtelijkeplannen.nl.

Op de topografische kaart van 1908 is de situatie ongewijzigd. Het enige verschil is de aanwezigheid van een treinstation. Deze bevond zich aan de Tweekelerveldweg, ten oosten van het spoor. De halte is aangegeven met een volume. Hoe dit gebouwtje eruit heeft gezien, is

Afb. 65 Topografische kaart van 1908. De gele pijl geeft de treinstation weer. De rode pijl De Haimer.
Bron: topotijdreis.nl.

3.4.3 Interbellum

Het grootste verschil in de interbellumperiode ten opzichte van de voorgaande eeuwen, is dat het onderscheid tussen de hoger gelegen landbouwgronden en de lagere wei- en hooilanden vervaagd.

Afb. 66 Topografische kaart van 1936. De rode belijning geeft de contour van het projectgebied weer. Houtwallen worden nog alleen als stippellijn aangeduid.

Bron: topotijdreis.nl.

1. Op de topografische kaart van 1936 zien we dat de hoge kamp meteen ten oosten van De Haimer als weiland in gebruik is.
2. Het kavel ten noorden van De Haimer is ook grotendeels in gebruik als weiland. Alleen het noordelijke deel is nog als

bouwland in gebruik. De contour correspondeert in hoofdlijnen met de huidige contour. Alleen loopt de westelijke begrenzing anders (richting het noorden).

3. Ten oosten van het erf ligt een smal landbouwperceel. Langs de zuidzijde loopt een houtwal. Dit is de wal die ook op de oudere kaarten zichtbaar is (zij het dan wat meer gebogen).

De oprit naar De Haimers is verplaatst. Van oorsprong lag deze meer naar het noordoosten. De aanpassing hangt samen met de aanpassing van de infrastructuur rondom de kruising Tweekelerveldweg-Haimersweg.

Op het westelijke deel van het erf is een boomgaard ingetekend. Ook bij de andere boerenerven zijn boomgaarden in de directe nabijheid van het hoofdvolume aangeduid.

4. De wegen/padenstructuur langs het spoor en ten noorden van het weiland (zie nr. 2), is verdwenen. Ook het kleine perceel bouwland met houtwallen aan de zuidzijde van de voormalige weg is, met uitzondering van één solitaire eik, verwijderd. Er is alleen nog sprake van brede stroken opgaande begroeiing, bestemd als hakhout. Aan de oostzijde verbreedt dit tot een kleine bossage met opvallende punt aan de onderzijde. De eiken bomenstructuur van de van de voormalige wallen en het bosje is vandaag de dag nog herkenbaar en is in een later

stadium als uitgangspunt genomen voor een grotere bossage.

5. Het voormalige heideperceel en omwalde weiland is kaalgeslagen en als groot, taartpuntvormig weiland in gebruik genomen.
6. De laat-negentiende-eeuwse weg die ten noorden van Het Elkeman liep is verlegd en loopt nu langs de voormalige houtwal, om de zuidzijde van het complex.
7. De perceel bouwland ten noorden van Het Elkeman is verkleind en volledig omringd door houtwallen. Hierbij is de ronde wal (nu met knotwilgen) aan de zuidzijde behouden. Aan de noordzijde is een rechte houtwal aangelegd. De contour van deze kamp correspondeert met de situatie op de hoogtekaart, waar de opgehoogde structuur aan de noord- en westzijde een opvallend rechte opzet hebben (zie paragraaf 2.2).
8. De oorspronkelijke houtwal die meteen ten westen van Het Brunink liep en zichtbaar is op de minuut en de plattegrond uit 1898, is verdwenen. Wel zien we ten zuiden hiervan een nieuw, in een bocht aangelegd smalle strook hakhout/geriefhout weergegeven.
9. De kavels ten westen van de spoorlijn, die voorheen nog onontgonnen waren, zijn in gebruik als weiland.
10. De woning met bijgebouw op het perceel tussen de Tweekelerveldweg en de Elsbeek lag, ter plaatste van het huidige bosje, is nog aanwezig.

11. Tot het interbellum was in Twekkelo nagenoeg alleen sprake van agrarische bebouwing. Kenmerkend voor het landschap rondom de steden Enschede en Hengelo is het groot aantal landgoederen en buitenplaatsen. Het merendeel hiervan is in de negentiende en begin twintigste eeuw aangelegd en gebouwd door de families die hun welvaart hadden vergaard uit met name de textielindustrie. In Twekkelo heeft de aanleg van dergelijke landgoederen zich beperkt tot de bouw van het landhuis op het eeuwenoude landgoed Het Stroot en de aanleg/herinrichting van het landgoed. Echter, in de directe nabijheid van het projectgebied bevindt zich een in de jaren twintig gebouwde villa met bijbehorende garage en in gemengde stijl aangelegde tuin (Haimersweg 238). Dit is het eerste niet-agrarische gebouw in dit deel van Twekkelo. Het gebouw kenmerkt zich door de karakteristieke, op de Engelse cottagesstijl geïnspireerde villabouw: symmetrische opzet met lage bakstenen opstand; uitkragend en opgehoogd middenrisaliet met entreepartij, geplaatst onder een eigen, aangekapt dak; hoog opgetrokken kap met steile dakschilden, gedekt met keramische leipannen; tuinkamer aan één zijde voorzien van grote vensters als overgang van interieur naar tuin; garage in eenzelfde vormtaal als het hoofdhuis. Het huis staat ver van de straat. De diepe voortuin en achtertuin lopen in elkaar over. Achter het huis ligt een diepe tuin met daarop solitaire en geclusterde struiken en bomen. Rondom

dit grasveld zijn dichte boomerperken, waar inheemse bomen en exoten elkaar afwisselen.

Hoewel dit huis niet binnen de contour van het project gebied ligt, is het binnen het verhaal van de locatie interessant, omdat het aangeeft dat ook hier de karakteristieke traditie van het bouwen van villa's en buitenplaatsen binnen een agrarische context, al in het interbellum plaatsvond.

Afb. 67 Haimersweg 238. Een villa uit de jaren twintig, gebouwd in karakteristieke, door de Engelse cottage- en landhuisstijl geïnspireerde villabouw.

Hof van Tweekelo

Cultuurhistorische verkenning nieuw landgoed

5-september-2019

Afb. 68 Projectie van de topografische kaart uit 1936 op een recente luchtfoto.

Bron: topotijdreis.nl; ruimtelijkeplannen.nl.

Afb. 69 Topografisch kaart uit 1955.

Bron: topotijdreis.nl.

3.4.4 Jaren vijftig

In de periode 1930-1955 verandert er vooral op detailniveau een aantal aspecten. De meest relevante elementen zijn:

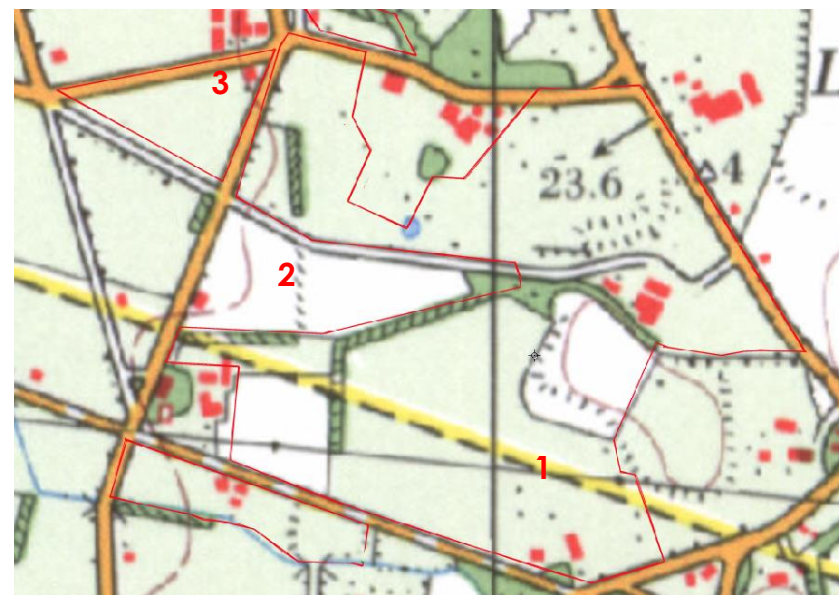
1. Vanaf De Haimer wordt een recht pad over het weiland in noordelijke richting aangelegd. Dit is in feite een herintroductie van het laat-negentiende-eeuwse pad, echter dan wel rechtgetrokken. Bij de kamp ten

noordoosten van De Haimer is de houtwal langs de zuidoost grens niet meer ingetekend.

2. De contour van de kamp krijgt haar huidige opzet: de westelijke begrenzing wordt verlegd.
3. In de oksel van de twee, in een L-vorm geplaatste smalle stroken geriefhout/hakbos, is een L-vormige perceel bouwland ingetekend. Hierin ligt een tweetal poelen. Verspreid over het gehele gebied zijn poelen ingetekend.
4. De laan rondom de Elkeman lijkt in de periode 1936-1955 weer te zijn verlegd naar de oude situatie.
5. Het perceel bouwland en boomgaard ten zuidoosten van Het Benink is gewijzigd in weiland. Dit lijkt nog steeds als boomgaard gebruikt te worden.
6. De bochtvormige strook geriefhout ten westen van Het Benink, dat voor het eerst op de kaart van 1936 verschijnt, is grotendeels verdwenen. Slechts een tweetal clusters bomen blijft behouden. Hiervan is het noordelijke tot de dag van vandaag nog aanwezig (bevindt zich tussen de fabriek en de boerderij). Het perceel geriefhout langs de spoorlijn is eveneens volledig verdwenen.
7. Het tracé van de in 1942 opgeheven spoorlijn is ingetekend als strook opgaande begroeiing. De houtwal ten westen hiervan (ten noorden van de boerderij aan de Grote Veldweg) is tot aan de spoorlijn doorgetrokken.

3.4.5 Jaren zeventig

Afb. 70 Topografische kaart uit 1977.

Bron: topotijdreis.nl.

Op de topografische kaart van 1977 is vooral te zien dat steeds meer van het voormalige agrarische land wordt gebruikt als weiland. Zo is het L-vormige perceel bouwland ten noordwesten van De Haimer, evenals de ovale kamp ten westen van de boerderij alweer verdwenen en in gebruik genomen als één groot weiland. Ook de kamp ten oosten van Het Benink is tot weiland

getransformeerd. Het wigvormige kavel aan de westzijde is juist van weiland tot landbouwgrond gewijzigd. Verder zien we dat vrijwel alle poelen die op de plattegrond van 1955 waren afgebeeld, weer zijn verdwenen.

Verschillen met de kaart van 1955 zijn.

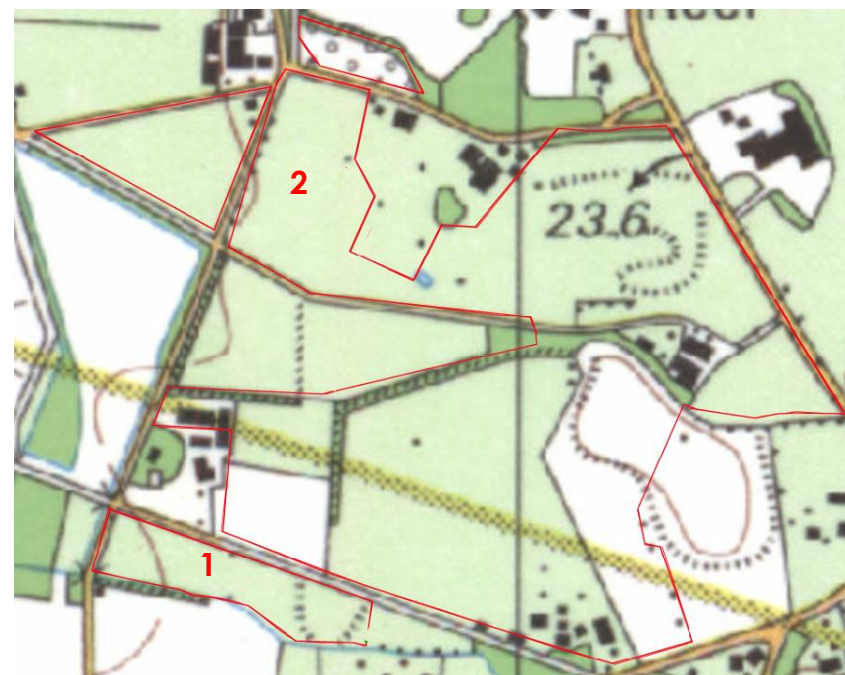
1. Het pad vanaf De Haimer in noordelijke richting is niet meer ingetekend (ook niet op latere plattegronden). Aangezien deze tot voor kort nog wel aanwezig is, is het onduidelijk of dit pad ook daadwerkelijk al in 1977 verdwenen was.
2. Het tracé van de voormalige spoorlijn is grotendeels verdwenen. Alleen ten westen van Het Benink herkenbaar aan de langwerpige structuur.
3. De bouw van een huis op de hoek Grote Veldweg – Beninkweg. Dit is de voorloper van het huidige huis.

3.4.6 1977 tot heden

Uit het beeld dat naar voor komt uit de latere topografische kaarten (1998 en 2012), blijkt dat het gebied sinds 1977 nauwelijks gewijzigd is. Wel wordt er het gebruik van de kavels nog gewijzigd van landbouw naar weiland, en omgekeerd. Momenteel zijn alle grote kavels binnen de contour in gebruik als weiland.

Enkele verschillen tussen 1977 en 1995 zijn:

1. Sloop van de bebouwing ten zuiden van de Tweekelerveldweg.
2. Verwijderen van de laatste relictten van het tracé van de voormalige spoorlijn.

Afb. 71 Topografische kaart uit 1995.

Bron: topotijdreis.nl.

De laatste grootschalige ingrepen hebben plaatsgevonden vanaf circa 2010. Hierbij zijn:

1. Het L-vormige bos ten noorden van De Haimer aangelegd.
2. De strook bos ten zuiden van de Tweekelerveldweg aangelegd.
3. Het voormalige noordelijke deel van het tracé, ten westen van Het Benink, weer teruggebracht (nog niet op topografische kaarten weergegeven).

Afb. 72 Topografische kaart uit 2012.

Bron: topotijdreis.nl.

3.5 Dateringskaarten

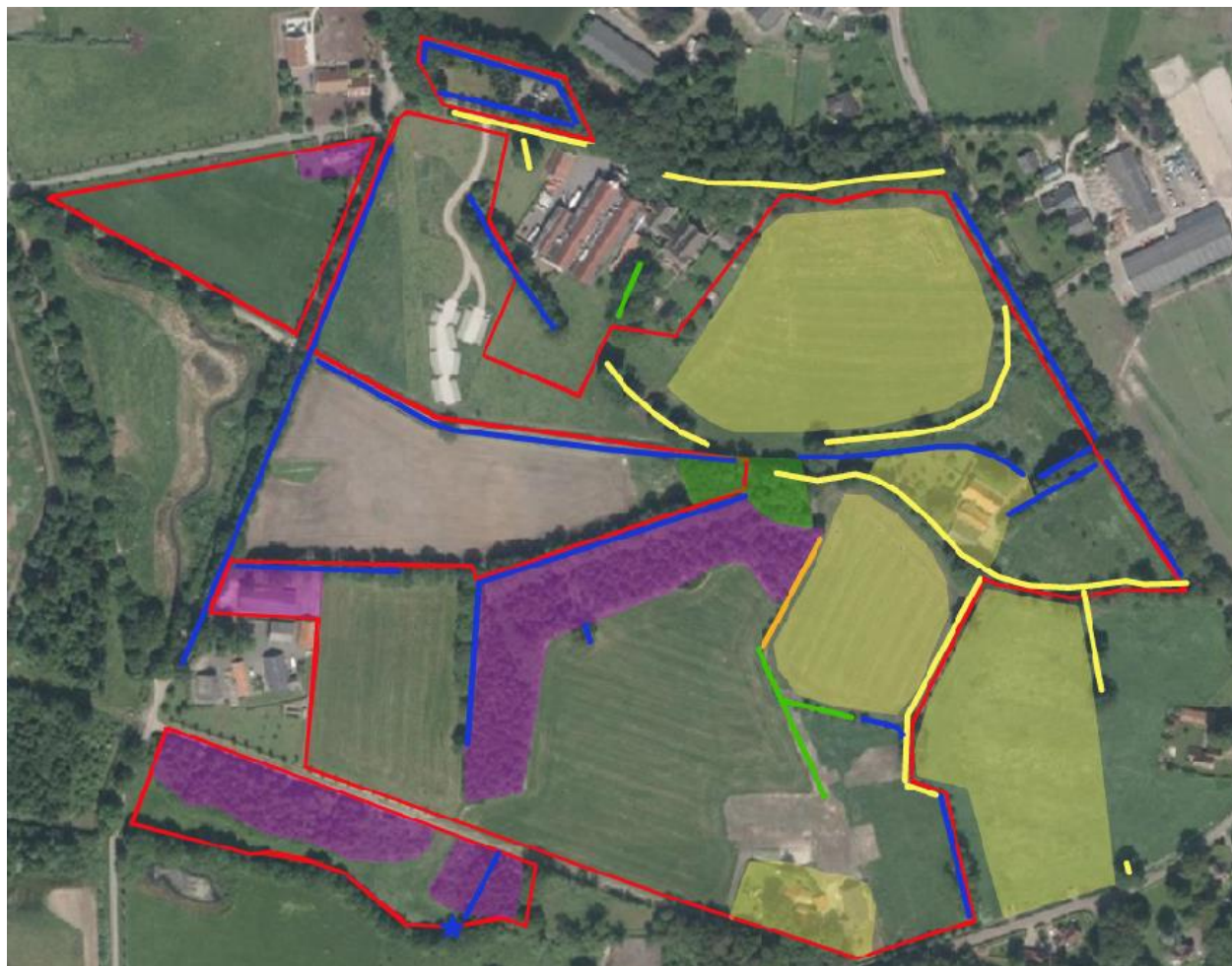
Op de volgende pagina wordt op de bestaande toestand aangeduid uit welke periode de specifieke structuren van het projectgebied dateren. Hierbij is uitgegaan van de ruimtelijke structuur en niet van de huidige uitwerking. Zo geldt voor de boerenerven dat de huidige bebouwing aanzienlijk jonger is dan het erf (De Haimer 1284 en Het Elkeman 900). Met betrekking tot de houtwallen en overige boomstructuren is naar de structuur van de wal en niet naar de leeftijd van de huidige beplanting gekeken (per slot van rekening bestond goed onderhoud uit tijdig rooien en opnieuw aanplanten). Wat betreft de datering van de oude landbouwgronden is vooral gekeken naar de omschrijving in de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels die bij de kadastrale minuutkaart horen.

Hof van Tweekelo

Cultuurhistorische verkenning nieuw landgoed

5-september-2019

Afb. 73 Datering ruimtelijke structuren. In rood de contour van het projectgebied.

- Vóór 1830: boerenerven (los van de aanwezige bebouwing); kampen/historische akkergronden (conform gebruik kadastrale minuutkaart); houtwallen en overige boomstructuren (deels enkele behouden solitaire bomen).
- 1880-1910: rechte houtwallen en paden (deels relict); lanen rondom Het Elkeman; spoorbrugje (1884).
- 1910-1936: recht pad en houtwal ten noorden van De Haimer; relict geriefbosje naast De Brunink; geriefbosje op kruising paden in hart projectgebied.
- 1936-1955: noordwestelijke begrenzing (niveauverschil) kamp ten noorden van De Haimer.
- 1977-heden: woonhuis hoek Grote Veldweg-Bruninkweg; schuur Grote Veldweg; bossages zuidzijde.

4 Ruimtelijke waardenkaart

In onderhavig hoofdstuk wordt in een waardenkaart de waardering met betrekking tot de aanwezige structuren en elementen weergegeven

- Hoge waarde: van cruciaal belang voor de (beleving van de) historische ruimtelijke structuur
- Positieve waarden: van belang voor de (beleving van de) historische ruimtelijke structuur
- Indifferente monumentwaarden: van relatief weinig belang voor de (beleving van de) historische ruimtelijke structuur
- Hoge architectuurhistorische waarden volume.
- Indifferente (of verstorende) architectuurhistorische waarden volume.
- Hoge cultuurhistorische waarde object: van cruciaal belang voor de (beleving van de) historische ruimtelijke structuur/

*Afb. 74 Ruimtelijke waardenkaart
structuren en objecten
In rood de contour van het projectgebied.*

Ruimtelijke vlakken met een hoge historische waarden zijn:

- De drie kampen: belevingswaarde hogere ligging dan omliggende terreinen; belevingswaarde drie individuele kampen (geen doorlopende hoogte); open terrein. Het huidige gebruik als weiland is indifferent. Dit sluit niet aan op het oorspronkelijke gebruik.
- De boerenerven van De Haimer en Het Elkeman. Hoewel de contour van de erven door de eeuwen heen is gewijzigd en de bebouwing is verplaatst (los van de rijksmonumentale schuur), is sprake van een erf dat respectievelijk teruggaat tot de dertiende en de negende eeuw. Als zodanig zijn ze onlosmakelijk verbonden met de oudste geschiedenis van de ontginning van de marke Tweekelo.

Op het erf van De Haimer zijn van hoge waarde:

- De zeventiende-eeuwse schuur
- Het geriefhoutbosje ten zuiden en ten westen van de schuur/het complex

Op het erf van Het Elkeman zijn van hoge waarde:

- Het ensemble van vier volumes
- De laanopgang
- De vier leibomen langs de noordoost gevel: deel van historische aanplant.

Ruimtelijke vlakken met een positieve historische waarden zijn:

- Het kleine bosperceel in het hart van het projectgebied. Dit bosje dateert uit de interbellumperiode. In de huidige context is sprake van een enigszins rommelig geheel waarbij tussen de

oorspronkelijke eiken jongere aanplant zit. De oorspronkelijke structuur is daardoor ietwat vertroebeld geraakt.

Ruimtelijke vlakken met een indifferente historische waarden zijn:

- Het perceel bos ten noorden van De Haimer, aangelegd rond 2010. Op deze plek heeft nooit een bos met deze contour gezeten. Het herinnert lichtjes aan de heide die tot het eind van de negentiende eeuw in dit deel van het projectgebied was gelegen.
- Het perceel bos ten zuiden van de Tweekelerveldweg, aangelegd rond 2010. Voorheen lag hier een boerderij met een deels met een houtwal omzoomde weide. De houtwal is verdwenen. Het herinnert lichtjes aan de heide die tot het eind van de negentiende eeuw in dit deel van het projectgebied was gelegen.
- Het terrein met in de jaren tachtig gebouwde stal, grenzend aan de Grote Veldweg.
- De tuin met woonhuis uit de jaren tachtig (voorheen huis uit de jaren vijftig-zestig), gelegen op de kruising Grote Veldweg-Bruninkweg.

Ruimtelijke structuren met een hoge historische waarde zijn:

- De oude houtwallen in het oosten van het projectgebied. Deze zijn veelal herkenbaar aan het onregelmatige verloop. Op een aantal plaatsen herinnert een enkele of meerdere eiken aan een voormalige houtwal.
- De knotwilgen wal rond de zuidzijde van het noordoostelijke

kavel: oude knotwilgen, vermoedelijk oorspronkelijk eiken.

- De rechtlijnige houtwallen in het westen van het projectgebied, onderdeel van de laat-negentiende-eeuwse en vroeg-twintigste-eeuwse ontginningen.
- De laan van Het Elkeman (naar de Tweekelerweg) en de nog herkenbare meanderende padenstructuur (geen logistiek meer) ten noorden van het complex: beide ontstaan rond 1880-1900.

Ruimtelijke structuren met een positieve historische waarde zijn:

- De jonge bomenrijen/houtwallen rondom het westelijke kamp. Deze kamp heeft haar huidige opzet in de periode 1936-1955 gekregen. Echter het niveauverschil met de aangrenzende weide suggereert dat de kamp als structuur al ouder is. De jonge houtwal accentueert de contour van de kamp. Vanwege de opzet met alleen bomen, is van een echte houtwal echter geen sprake (te open structuur)

Ruimtelijke structuren met een indifferente historische waarde zijn:

- Het wandelpad vanaf De Haimer in noordelijke richting. Dit pad, dat in het interbellum verschijnt, later weer verdwijnt en opnieuw terugkomt, is recent als element verwijderd.

Ruimtelijke volumes en objecten met een hoge cultuur- en architectuurhistorische waarde zijn:

- De zeventiende-eeuwse rijksmonumentale schuur van De Haimer. Eikenhouten gebintconstructie; voormalige schuilkerk.

Hoge architectuurhistorische waarde vanwege typologie, ouderdom en houtconstructie.

- Laat-negentiende-eeuws boerderijcomplex van De Haimer. Architectuurhistorische waarde vanwege typologie, verschijningsvorm en ensemble.
- Bakstenen brug in het zuiden van het projectgebied, over de Elsbeek. Relict van de in 1884 aangelegde spoorlijn tussen Ruurlo en Hengelo. Dit is het enige fysieke relict van de vanaf 1942 gedemonteerde spoorlijn binnen het projectgebied.

Ruimtelijke volumes en objecten met een indifferente cultuur- en architectuurhistorische waarde zijn:

- De boerderij van De Haimer, bestaande uit een voorhuis uit de jaren twintig, een achterhuis uit de jaren zeventig en een voorkamer uit de jaren tachtig (met gelijktijdig aanpassingen aan het voorhuis). Als geheel is er sprake van een complex met een lage architectuurhistorische waarde. Ook de oriëntatie van de boerderij, gericht op de straat en niet de kamp, sluit niet aan op de historische traditie. De gevelsteen met inscriptie, initialen en jaartal 1849 heeft een hoge relictwaarde.
- De stal, garage, woonhuis en open wagenloods, gelegen op het erf van De Haimer. De losse structuur van de volumes heeft een positieve waarde. Echter de gebouwen *an sich* hebben vanwege de typologie, verschijningsvorm, materialisatie en/of leeftijd een lage architectuurhistorische waarde.

5 Aanbevelingen

Op basis van bovenstaand onderzoek, kan een aantal aanbevelingen worden gedaan met betrekking tot de ontwikkeling van het landgoed.

Ruimtelijk:

- Behoud het duidelijk herkenbare onderscheid tussen enerzijds het middeleeuws kampenlandschap in het oostelijke deel van het projectgebied (kampen en onregelmatige begrenzingen en houtwallen) en de laat-negentiende-eeuwse ontginningen in het westelijke deel (rechtlijnige verkaveling en infrastructuur).
- Behoud de landschappelijke karakteristiek van niveaoverschillen (kampen) en de kleinschaligheid van het coulisselandschap (houtwallen als begrenzing).
- Voorkom te grote percelen bossage, om de kleinschaligheid van het landschap te benadrukken.
- Behoud de open karakteristiek tussen het landschap en de historische boerenerven. Bij De Haimer is deze visuele verbintenis in de afgelopen decennia verdwenen. Ook hier is het wenselijk de relatie met het landschap te herstellen.
- Benadruk op specifieke locaties de aanwezigheid van de spoorlijn meer in het landschap. Aangezien in het zuidelijke deel de bakstenen brug nog aanwezig is, zou dit de meest voor de hand liggende locatie zien om het tracé inzichtelijk te maken. Door middel van een zichtlijn kan worden aangesloten op de reeds uitgevoerde ingrepen in de noordwestelijke hoek

van het projectgebied.

De Haimer:

Het boerenerf van De Haimer zal het hart van het Hof van Tweekelo gaan vormen. Op deze locatie zal een nieuw hoofdhuis worden opgericht.

- De huidige bebouwing op het erf van De Haimer heeft een lage bouwhistorische of typologische waarde (met uitzondering van de zeventiende-eeuwse schuur). Afbraak is wenselijk, zodat de kwaliteit van het historische boerenerf hersteld/versterkt kan worden.
- Bij de herinrichting van het boerenerf dient de voor Twente karakteristieke willekeurige opzet van meerdere volumes (met één hoofdvolume), gegroepeerd rondom een centrale hof, het uitgangspunt te zijn. De locatie en oriëntatie van de zeventiende-eeuwse schuur vormt hierbij een uitgangspunt. Of het nieuwe hoofdvolume ten (noord-)westen (oorspronkelijke boerderij) of ten oosten (huidige boerderij) komt te liggen, is hierbij van minder belang.
- Nieuwbouw op het erf zou, vanwege de eeuwenoude agrarische geschiedenis van het erf en de aanwezigheid van de zeventiende-eeuwse schuur, aansluiting moeten vinden op de karakteristieke typologie van de Twentse boerderijbouw. Hierbij kan zowel voor een moderne uitvoering worden gekozen, waarbij de hoofdvorm (bouwhoogten, samenstelling

volumes, contouren, materiaalkeuze, etc) als referentie dienen, als voor een traditionele/historiserende uitvoering, waarbij de karakteristiek van de historische boerderijbouw in hoofdvorm, materialisatie en detaillering als referentie dient.

- De eigenaren geven te kennen uit te willen gaan van een traditionele vormtaal. Hierbij is het van belang dat:
 - Het hoofdhuis is gericht op de landerijen, niet op de straat, zodat wordt aangesloten op de historische karakteristiek van de in de omgeving liggende boerderijen. Dit betekent dat de primaire *Schauseite* vanaf de straat niet (of beperkt) zichtbaar is. Vanaf het landgoed bezien is ze, net als de omliggende boerderijen, echter juist beeldbepalend.
 - Aangezien het onbekend is hoe de oorspronkelijke boerderij eruit heeft gezien, is het onwenselijk om, op basis van de weergave op de kadastrale minuutkaart, de voormalige boerderij proberen te reconstrueren. Daarnaast is de oudst bekende opzet niet het laatst bekende volume geweest. Net als op de in de omgeving liggende hoven, zijn de boerderijen door de jaren heen (meerder malen) vervangen. De opvolger van het op de vroeg-negentiende-eeuwse kaarten zichtbare volume dateert uit 1879 en is aan het begin van de twintigste eeuw afgebrand. Ook van deze boerderij is onbekend hoe ze uit heeft gezien. Op basis van het bouwjaar kan met enige mate van zekerheid worden gesteld dat deze in vorm en esthetica aangesloten zal hebben op de

andere in de directe nabijheid gelegen, rijk gedecoreerde boerderijen. Deze rijke vormgeving dient als fysieke uiting van de welvaart die de boeren aan het eind van de negentiende eeuw kenden.

Het wordt aanbevolen om een nieuwe boerderij te ontwerpen die aansluit op de in de omgeving dominante bouwstijl van de grotere boerderijen, die zich enerzijds karakteriseert door de volumesamenstelling (meerdere 'schuren' naast elkaar, elk met een eigen formaat en dak waarvoor een dwars geplaatst voorhuis is geplaatst) en anderzijds door de rijke decoratieve toets (neorenaissancestijl, Jugendstil en Chaletstijl).

- Historisch gezien vormde De Haimer een zeer voorname boerderij. In de nieuwe ontwikkeling wordt De Haimer het hart van het Hof te Tweekelo. Het is aan te bevelen om dit voorname (historische) karakter tot uiting te brengen in de omvang van de boerderij: de boerderij kan in formaat (met name het formele voorhuis) de omliggende boerderijen overstijgen, bijvoorbeeld door de bouw van een voorhuis met twee volle bouwlagen.
- Juist bij het bouwen van een op historische voorbeelden geënte boerderij, is het van belang dat er veel aandacht wordt besteed aan materialisatie en detaillering. Alleen dan kan de nieuwbouw zich als volwaardig naast de historische referentiepunten presenteren en de tand des tijds doorstaan (ook de laat-negentiende-eeuwse

boerderijen waren geënt op historische voorbeelden:
neorenaissance).

- Eventueel aanvullende bebouwing op het erf dient ondergeschikt in formaat en detaillering te zijn aan het hoofdvolume. Hierbij kan de typologie van historische bijgebouwen (schuur/stal) als uitgangspunt dienen.

6 Bronnen

- www.ruimtelijkeplannen.nl
- www.topotijdreis.nl
- www.cultureelerfgoed.nl
- Bron: www.ahn.nl
- www.wikipedia.com
- www.tweekelo.nl
- <https://cultureelerfgoedenschede.nl/wordpressnew/vakwerkschuur-haimersweg-225-enschede/>
- <https://www.herbestemming.nu/projecten/erf-het-elkemanhengelo>
- <http://martijnvanvulpen.nl/spoorgeschiedenis/lokaalspoorwegen/97-geldersch-overijsselsche-lokaalspoorweg-maatschappij/96-spoorlijn-ruurlo-hengelo>
- Top, M. van den (Alterra), et al, *Een structuurvisie voor het Middengebied Enschede Hengelo. Landschappelijk startkapitaal van de netwerkstad*, Wageningen 2002.
- *Beeldkwaliteitplan Buitengebied*, gemeente Hengelo, 2010.
- *Buitenkans, Gids voor het buitengebied*, gemeente Enschede, 2007 (bijgewerkt 2010).
- Burm, P. & Haartsen, A., *Boerenland als natuur. Verhalen over historisch beheer van kleine Landschapselementen*, Utrecht 2003.
- Velsink, A, Nieuwenhuijsen, P., *10 jaar reanimatie industrieel en agrarisch erfgoed in Overijssel: terugblik en vooruitblik*, Provincie Overijssel, 2011.

Res nova Monumenten

Erfgoed in ontwikkeling

drs Don Rackham

06 – 47 14 21 51

drs Margreeth W. Bangert

06 – 11 45 42 47

Postadres:

Lindestraat 10

6101ES Echt

Internet:

don@resnovamonumenten.nl

margreeth@resnovamonumenten.nl

www.resnovamonumenten.nl

